

Din vechea noastră toponimie

de Nicolae Drăganu.

1. Tâmpa.

Fără să încercăm un studiu asupra tuturor numirilor de înălțimi românești, studiu care nî se pare foarte important pentru trecutul poporului nostru, ne vom opri de astă dată numai asupra a două numiri de înălțimi, care n'au atras până acum atențunea filologilor în măsura cuvenită, cu toate că ele ne păstrează niște urme foarte interesante ale unor nume comune dintre care unul a dispărut, celalalt e pe cale să dispară.

Cel dintâi este *Tâmpa*, al doilea *Chicera*.

Afară de *Tâmpa* Brașovului (săsește *Zinne*, ungurește *Czenkteto*), înaltă după unii de 961, după alții de 964 m. peste suprafața mării, pe hărțile militare austriace și pe cea publicată de V. Meruțiu mai găsim următoarele Tâmpe :

Tempa, înaltă de 1639 m., la granița Galăiei, spre V. de la Frasin (ung. Körösmező, rut. Iasina) și NO. de la Călinești (ung. Kalinfalú), j. Maramurăș, între următoarele nume românești : spre N. *Brustura* (sat), *Berliaszka* (1560 m.), *Latundur* („Rotundul“, 1447 m.); spre O. : *Tataruka* (1710 m.), *Todiasca* (1764 m.); spre S. : *Curpen*, *Mentul* (= „Muncel“, 1234 m.); spre SV. *Cobilă*, *Deluț* etc.

Tempa înaltă de 1091 m. lângă *Lunca*, spre O. de la Sighetul Maramurășului, j. Maramurăș. Spre NO. de la ea găsim următoarele numiri toponimice românești : *Menczul* (= „Muncel“, 1241 m.), *Mentul* (= „Muncel“, 1500 m.), *Mentul* (= „Muncel“, 1330 m.), *Șoimul* (1228 m.), *Butin* (1046 m.) etc.

Tâmpa de 1241 m., spre NO. de la Cârlibaba, în Bucovina.

Tâmpa sau *Tâmpale* de 1631 m. în județul Gorj, plasa Novaci, la frontieră (spre O. de la Petroșeni și NO. de la Parângu),

pe stânga râului Lotrul, situat între munții: *Tărtărăul*, *Largile* și *Balul*. Aici se află sucursala vamală *Novaci-Tâmpa* și pîchetul de pază No. 16, numit *Tâmpa* sau *Florile-Albe*. Pe aci trece o potecă în Transilvania.¹⁾

Probabil tot *Tâmpa* va trebui să se citească ori se va fi rostit vreodată și înălțimea *Tompó* (*Tompó tető*, 961 m) din Munții Gurghiu lui, spre O. dela Chiheriu-de-sus (ung. Felső-Köhér) și NO. de la Chișiniș-Remetea (ung. Kősző-Remete, Kőszvényremete), j. Murăș-Turda.

Cu *Tâmpa* se numesc nu numai înălțimi, ci și sate și pâraie, cele dintâi probabil fiindcă se găseau lângă o înălțime numită *Tâmpa*, cele din urmă fiindcă izvorau din o înălțime cu același nume ori trecea pe lângă ea. Astfel un sat *Tâmpa* (ung. *Tompa*) se găsește în j. Hunedoara, pl. Deva. Nu putem afirma cu siguranță dacă numele satului *Tâmpahaza* (ung. *Tompanháza*) din j. Alba-inf., pl. Aiud, se poate însiră la acest loc pentru partea întâie a sa, ori nu. Partea a doua arată provenindă ungurească evidentă.²⁾

Am amintit pîchetul *Tâmpa*, cu No. 16, numit și *Florile-Albe*, j. Gorj, situat pe clina de S. a muntelui *Tâmpa*.³⁾

Tâmpa se numește și un părâu, j. Prahova, pl. Teleajenul⁴⁾. Forme derivate sănt: *Tâmpeni*, com. rur. j. Olt, pl. Șerbești, situată pe părâul Dorofeiul; *Tâmpeni*, cătun, atârnător de com. Vîziiul, pl. Balta, j. Vaslui⁵⁾, și numele de familie *Tâmpean* (scris și *Tempean*) și *Tâmpalar*. Nu știm dacă *Tempea* (Radu etc.) n'ar trebui citit *Tâmpea* și însirat tot la acest loc.⁶⁾

Dacă examinăm locurile numite *Tâmpa*, este evident ca acest cuvânt a numit la început un „munte prăpăstios“ sau „îpos“, „clina sau coasta stâncoasă a muntelui“, „povârnis“.

1) *Marele Dicționar geografic al României*, V, p 607

2) v. S Moldovan și N Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 223

3) M D G V,607.

4) M D G V,607.

5) M D. G V,607

6) *Tâmpa*, „Tâmpea“ se întâlnește încă în veacul XIV, v. I. Bogdan. *De la cine și când au împrumutat Români alfabetul cirilic?* în Lui Maiorescu Omagiu, București, 1900, p. 569

De cele mai multe ori „povârnișul“. s'a născut din ruperea muntelui sau „tâmpei“ în două părți care au continuat să se numească cu forma de plural a „tâmpei“ (cf. *Tâmpa* sau *Tâmpele* din j. Gorj). În acest caz însăși prăpastia sau strâmtoarea a ajuns să se întrebuințeze ca trecătoare sau pas. Ori cum, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că aproape toate *Tâmpele* menționate mai sus sănt în apropierea unuia pas, cf. d. p. cea din apropierea Brașovului, Frasinului, Cârlibabei și din j. Gorj. O situație asemănătoare cu a acestora poate să aibă și cea de lângă Lunca din j. Maramurășului. Satul *Tâmpa* din j. Hunedoara nu e departe de „Poarta de fier“.

Cum am arătat, de la acest fel de munți sau coaste de munți, povârnișuri sau prăpastii și-au primit numirea păraiele și satele din apropiere Având înțelesul de „munte prăpastios“ sau „râpos“, „clină sau coastă stâncoasă“, „povârniș“, *tâmpa* care cu timpul a încetat de a fi nume comun, izolându-se ca nume propriu, nu poate să aibă nimic comun cu adjecțivul *tâmp*=< „tâmpit“ v. bulg. *tampū* „obtusus“, care ne-a mai dat și *Toampa* ca nume de oae¹), nici cu ungurescul *tompa*, care are același înțeles și aceași origine slavă.

Dintre limbile care au avut influență asupra limbii române numai în albaneză se găsește un cuvânt cu înțeles înrudit: *timp*, *timbi* m. „Fels“²). Acest cuvânt albanez însă se audă numai în Calabria și după cum crede W. Meyer-Lübke (*Rom. Et, Wörterbuch* No. 8739, p. 660—1) a pătruns în limba albaneză din sudul Italiei, fiind de origine preromană, poate chiar messapică ori sabină, căci se mai audă în mai multe dialecte italiene cu următoarele forme și înțelesuri: calabr. *timpa* „Felsabsturz“, sic. *timpa* „Hügel“, mallorc., catal. *timpes* „Berg-abhänge“, valenc. *timpa*, *timba* „Bergabhang“. În unele regiuni cuvântul apare contaminat cu forma **tippa* răspândită și ea — ca și varianta **tiffa* — în Italia întreagă și în Provența și Peninsula iberică (*ibid.*, No. 8731, p. 660).

1) Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 83 și 85.

2) G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891, p. 430

La Varro, r. r. 3, 1, 6 e amintit sabinul *teba* 'Hügel', cu care au adus unii în legătură numele *Tibur*; umbrul *Tifernum* arată forma caracteristică acestui dialect cu f în loc de lat. b (cf. și G. Meyer, *AETWb.*, p. 430).

Cu acel *tempa preroman, despre care am vorbit mai sus, credeam că avem de a face în românescul *Tâmpa*, care din nume comun cu înțelesul de „deal, munte prăpăstios“, „clină sau coastă stâncoasă“ a ajuns să se izoleze ca nume propriu pentru înălțimile, părâul și localitățile amintite.

Rămâne de clarificat numai dacă în limba română a rămas de a dreptul din limba latină ori a trecut prin limba albaneză la noi, cum pare a se fi întâmplat și cu alte nume de acest fel. Împrotriva venirii lui prin albaneză grăiește împrejurarea că cuvântul *tempa* se aude în această limbă numai în Calabia, iar aici, evident, a trebuit să străbată numai într'o epocă mai târzie din dialectele italice de sud.

Ar urmă deci ca *Tâmpa* să fie un element latin al limbii române care din punctul de vedere al desvoltării limbii românești ar avea însemnatatea de a da încă o dovedă de strânsa legătură a acesteia cu dialectele italice de sud, cum și din punct de vedere fonetic că -i- în situații similare a dat mai în tâiu-â- (cf. *tempus* > *tâmp*, iar *tempa* e datorit influenței plurallului *tempi*, v. Ov. Densusianu, *H. I. r.*, II., 1, p. 19; *tâmplă*, < *templum*, Pl.-a, etc.)

Dar lucrul a putut să se petreacă și altfel. Nu e exclusă adică o legătură oarecare între acest preroman *tempa și thesalicul *Témpη*, *Témpεα*,¹⁾ care însemnează „vale între două coasle

1) Amintim la acest loc că apropierea între un românesc *Tempe* și grecul *Tέμπη* a făcut-o întâi G. Kisch în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, fasc., pe Aug.- Sept. 1910 (subtitulul *Zur Wortforschung: 1. Altgriechische Ortsnamen in Siebenburgen*, p. 29: „Vgl. noch den (rum.) Riednamen *Tempe*, ein in einer Verengerung unseres Sajótales gelegenes Ried = griech. *τέμπη* „Einschnitt“ (Tal zwischen Olymp und Ossa)-zu *τέμπω* — *τέμνω* [Wurzel *τέμ*] „schneide“. (Cf. și fasc. pe Nov.-Dec. 1911) Constatăm însă împreună cu O. Asboth, *Nyelvtudomány*, vol. III (1910), fasc. 2, p. 108 și vol. JV (1912), p. 54, că un românesc *Tempe* derivat din un v. gr. *Tέμπη* din punct de vedere fonetic este cu neputină. Dacă rostirea poporala a cuvântului este în adevar *Tempe*, el n-ar putea fi decât de o proveniență nouă și nu găsim cine l-ar fi putut aduce de la Greci tocmai în Valea Șieuului. Dacă rostirea poporala este *Tâmpa*, explicarea este cea dată de noi acestui cuvânt, cu totul deosebită de cea a lui Kisch.

dé munte", cum și între tracicul Téμπης „Bergklause¹⁾.) Și atunci, chiar dacă le-am derivă din o rădăcină idg. *tem-p-* „schnerden”, cum crede Kretschmer,²⁾ — ceea ce nu e însă probabil, deoarece însemnarea primitivă a fost alta; apropierea lui Téμπη, Téμπεa de rădăcina *tem-* „taiu” e mai mult o etimologie populară grecească —, ori din *tem-p-* „ziehen”, „spannen” (cf. *tempila,-orūm*, „die über die Dachsparren gespannten Querhölzer”), cum crede Thomaschek și Walde (*l. c.*), ele ne-ar reda tocmai cuvântul tracic care ar fi dat naștere *Tāmpēi* românești, firește, cu felul de rostire și scriere al scriitorilor greci, care neavând sunetul *ī/ā*, a cărui prezență în limba română înainte de întâlnirea cu Slavii e dovedită (v. Ov. Densusianu, *H. I. r* I, p. 33 și 271), au încercat să-l transcrie cu o literă menită pentru un sunet apropiat

Dar să examinăm puțin înțelesul cuvântului Téμπη, Téμπεa. Suidas, raportându-se la Herodot, scrie: Τέμπη τὰ μεταξὺ τῶν Ηετταλίας ὄρῶν περὶ τὸν Ὄλυμπον καὶ τὴν Ὀσσαν στενά. καθόλου δὲ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔρεσι στενόταται διεκβολαί. καὶ οἱ σύνδενδροι τόποι. ἰδίως δὲ Μαχεδονία ἡ ὅρη οὐτω καλούμενα, καὶ οἱ στενοὶ τόποι.

Tempe aşadar însemnăză *nu huthai*, „strâmtoare, pas”, „vale între munți”, ci și „munte”.

De fapt „munte stâncos” a trebuit să fie însemnarea tracică primitivă, iar valea romantică a Tempei și-a luat acest nume (cf. mai sus numele părâului *Tampa*) de la coastele sfârcoase (de coloare roșietică) și sălbaticice, aproape perpendicularare și pline de crepături ale muntelui rupt în două în urma unui cutremur de pătrânt, care a făcut cu putință scurgerea prin râul Peiteios a locului format de munțil care încercuiau odinioară complet și mai încercuiesc încă în cea mai mare parte șesul Thessaliei.

Herodot, VII, 129 ne spune adică că Thessalia era la început o căldare (*κοῦλη*) plină de apă și închisă la răsărit de muntele Pelion și Ossa, la miază-noapte de Olimp, la astăzi

1) Die Korpiliische Bergklause Téμπη westl. von Dymae-Trändopolis erinnert an die Thessalischen Téμpea, v. Wz. *temp-* „spännēn“ vgl. gr. kap-pad *Tēmpere* (cu *e* deschis în silaba penultimă), Engpass im Norden von Faras im Taurus“ Thomaschek, *Die alten Träger*, II, 2 în *Anal. acad. din Viena*, fil.-ist., CXXXI, Wien, 1894, p. 89 și Dr. A. Walde, *LEt. Wb.* ed. II, p. 769.

2) *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, p. 411, *Kuhns Zeitschrift*, XXXVI, p. 264 și u.

de Pind, iar la miază-zî de Othrys. Cinci râuri (Peneios, Apidanos, Onochonos, Enipeus și Pamisos) își vârsau apa în această căldare. Valea, prin care s'a scurs apa râului Peneios, care a luat asupra-și numele tuturor celorlalte, s'a născut în urma unui cutremur de pământ: αὐτὸι μὲν νῦν Θεσσαλοὶ φασὶ Ποσειδέωνα ποιῆσαι τὸν αὐλῶνα δι' οὐρανούς, οὐκέτα λέγοντες. ὅστις γὰρ νομίζει Ποσειδέωνα τὴν γῆν σείειν καὶ τὰ διεστεῶτα ὑπὸ σεισμοῦ τοῦ θεοῦ τούτου ἔργα εἶναι, καὶ εἰκεῖνο ιδῶν φαῖη Ποσειδέωνα ποιῆσαι: ἐξ τοις γὰρ σεισμοῖς ἔργον, ὡς ἐμοὶ φαίνεται εἶναι, η̄ διάχυτας τῶν ὁρέων.

Scriitorii greci, și chiar și poporul grecesc, până târziu pe vremea imperiului bizantin, când cuvântul a început să fie în locuit cu mai noul κλεισούρα (lat. *Clusura*) și cu πύλη, numeau strâmtorile de munți témpη (Pl. Iui témpoς). Așa Anna Comnena Alex. c. X, p. 272 ne spune: τὰ γὰρ τέμπη, ἀπέρ οκλεισούρας η̄ διώπτις οἰδε γλῶσσα, iar c VII, p. 190 găsim Τὰ Τέμπη τοῦ Αἴμου „Tempe Montis Haemi“, etc.¹⁾

Scriitorii romani cu cultură grecească au numit deosebite văi romantice și fermecătoare prin frumusețea lor naturală *Tempe* după Témpη, Témpæ din Thessalia. Astfel Ovidiu (Fast., IV, 477) amintește *Heloria Tempe* din Sicilia, prin mijlocul căreia curge râul Helorus, iar Cicero (Ad Att. IV, 15) valea străbătută de râul Velinus de lângă Reate, în țara Sabinilor. Această numire analogică și de proveniență curat literară nu schimbă întru nimic banueala că *thess.* Témpη, Témpæ a avut înțelesul inițial de „munte stâncos“, apoi de „povârniș“, „coastele stâncoase“ printre care a curs noua vale, și în sfârșit „vale romantică de munte“.

În urma legăturilor strânse dintre părțile vestice și sudice ale Peninsulei Balcanice și cele sudice ale Italiei a putut ușor să pătrundă forma populară a cuvântului tracic *tāmpa în găiu locuitorilor acestor din urmă, și anume cu -e- de la Greci, cu -i- de la ceilalți vecini (Cf. alb. *temp*).

1) Cf. relativ la acestea notele lui Carol Ducange în Annae Comnenae Libri XV. Edidit Ludovicus Schopenus. Vol. II. Bonnae. MDCCCLXVIII, p. 524 și 563, apoi „Index Graecitatis“, p. 814.

Ar fi făcut cam aceeași cale pe care a făcut-o și *platu* „flanc d'une montagne“, „défilé, chemin étroit entre deux montagnes“, „région montagneuse“ (ar. *platu* „versant d'une montagne“) care nu poate veni din slavul *planu* „eben“, cf. ceh. *plan*, nslov. *planja* „Ebene“, cum crede Tiktin *RDWb.*, p. 1180, ci cum dovedește Meyer-Lübke, *Mitteilungen des Rumanischen Instituts an der Universität Wien*, I, Bd. Heidelberg, 1914, p. 9—10 și *REtWb.*, No 6564 (p. 492) din latinescul *plagium*, care însuși se derivă din grecescul *πλάγιον*, cf. vegl. *plui*, *bellun*, *piai* „Abhang“ ital. (*s)piaggia* (> fr. *plage*, catal. *platja*), prov. *playa*, (> span. *playa*, portg. *praya*¹).

Cât pentru tracicul *Táπαι* (*Tape*), pe care Thomaschek, o.c., p. 91 îl amintește alătura de *Téμπυρα* cu înțelesul de „întrarea principală dinspre SV. spre Dacia așezată nemijlocit înaintea Sarmisegetuzei, Poarta de fier de astăzi²“), pe care el îl derivă din un aric *Tapa* „drücken, einengen“, și despre care Dr. G. Popovici, *Ist Românilor bănațeni*, Lugoj, 1904, p. 52 crede că trebuie identificat cu satul *Tapia* din apropierea Lugojului (j. Caraș-Severin, pl. Timiș), e greu să-l tratăm aici, mai întâiindcă prezintă în trupină -a- în loc de -e- ori -i-, iar apoi pentru că lipsește -m-. Înțelesul însă, cum arată Thomaschek, îi e identic cu al grecescului *Τέμπη*, *Τέμπεα*, care încă prezintă formă de plural, și întrucât poporul nostru a conservat nume de locuri de origine tracică, și în cazul lui *Táπαι* (*Tape*) ar putea fi vorba de niște *Tāmpe*, căci satul *Tāripa*, amintit la început, se găsește tocmai în apropiere de vărsarea Streiului în Mureș, nu departe de gara Simeria (ung. Piski), care e un punct strategic din cele mai însemnate dincolo de Poarta de fier, la intrarea în Ardeal, chiar în fața fostei Sarmisegetuze (Grădiște).

Ori care din cele două explicări date mai sus ar fi cea

1) Am primit etimologia și explicările date de Meyer-Lübke, caci nici nu par mai bine dovedite decât *plagius*, um <*plaga*> „bande de terre, éten dues, contrée“ al lui Candrea, cf. Candrea-Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Fasc. IV, No. 1400 (p. 212).

2) „*Táπαι*, der Haupteingang nach Dacia von Sw. her, unmittelbar vor Sarmizegetusa gelegen, das heutige ‚eiserne Thor‘ oder Vaškapu, Cass. Dio 67 fr. 10, 68 fr. 8, Tabae lord. Get. 12; ähnlich wie *Téμπυρα* zu deuten, zunächst von arisch *tapa-* ‚drücken, einengen‘.“

adevărată — a doua, evident, se reazimă pe o bază mai labilă — un lucru este afară de orice îndoială, anume că *Tâmpa* la noi este un cuvânt foarte vechiu.

Când regele Ungariei Andrei II, cheamă în Țara Bârsei la 1211 ordinul cavalerilor teutoni (Cruciferi hospitales Sanctae Mariae) ca s'o colonizeze, aceştia, împreună cu coloniștii germani veniți de la Rinul de jos și din Turingia — strămoșii Sașilor de azi, pe care i-au invitat ei și care au apărut în trei grupe: un grup la Vest, altul la Nord, pentru că, mai târziu, un al treilea grup să apară la Sud în vecinătatea Brașovului¹⁾ —, găsesc lângă Brașovul numit în hrisoavele cele mai vechi (până la 1355) *Brassovia* sau *Barassu*, iar mai târziu *Corona* (săs *Krunen*)²⁾, *Tâmpa*, pe care o traduc cu *Zinne*.

Acest *Zinne* mai are, și poate aveă odinioară și în graiul amintișilor coloniști germani, și forma secundară *Zinke*, cu înțelesul de „hervorstehende besonders abgezweigte Spitze, an einer Gabel, am Hirschgeweih, auch Bergspitze vorspringen der Stadt- od. Dorfteil (els., auf dem Schwarzwald” cf. „Mhd zinke m., ahd. (selten zunko m Daneben mhd. zanke m. und zint m „Zacke, Gipfel”, Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, ed V, (prelucrată și completată de K. v. Bahder, H. Hirt și K. Kant), v II, Gieszen, 1910, p. 1330³⁾.

Ungurii, care au ajuns la Brașov după și prin Sași⁴⁾, au luat din această *Zinke* pe al lor *Czenk*, a cărui etimologie nu s'a găsit până acum („eredete ismeretlen”, v. Gombocz Zoltán și Melich János, *Magyar etymologai szótár*, f. V, p. 641)

1) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, v I, București 1915, p. 41

2) D-l N. Iorga arată că la venirea Tătarilor de la 1241 orașele sasești abia începuseră să se dezvoltă, fără să ajungă încă la deplinătatea caracterului lor orașenesc. „Căci încă pe la începutul veacului al XIV-lea există o Corona și un Brassó, un Brașov deci, deosebit de ceea ce a fost Kronstadt, pe când mai târziu Kronstadt și Brassó înseamnă exact același lucru” (I. c., p. 53—54).

3) Cam același lucru îl spune și H. Paul în *Deutsches Wörterbuch*, Halle, 1908, p. 681: „Zinken st M. = mhd Zinke schw. M. (s Backen), daneben Zinke F. (von Ad als normal angegeben), gewöhnlich im Pl ohne erkennbares Geschlecht. 1) „hervorstehender spitzer Zacken”, z. B. an einer Gabel, Harke, am Geweih des Hirsches, an einem Felzenberge, scherhaft für eine lange Nase. In Schwarzwald wird es für eine Abteilung einer über einem grössten Raum ausgedehnten Ortschaft gebraucht 2) „eine Art Blasinstrument (it cornetto), wohl nach der Gestalt benannt”

4) Iata ce ne spune D-l Iorga în această privință (I. c., p. 31—32): „Negarea totală a stăpânirii ungurești în Ardeal până la 1074, negarea exi-
(Vz. continuarea pe p. 117).

Același german *Zinke* a trebuit să dea naștere și celorlalte *Czeak*-uri ungurești, orașului și satului din comitatul Sopron citate de Gombocz și Melich, l. c.: „[első adat 1281-ből „Villa Tothchynk“ CSÁNKI III., 604; alakv. *Czink* (irva *Chynk* u. o.); *Szink* (irva *Zynk*); *Szenk* (irva *Zenk*, *Senk*, *Gudur zenk*); birt. *személyraggal Zenky*, *Chenky*, *Czynky*, *Czenke* CSÁNKI i. h.] „város és falu Sopron m -ben: Nagy-Kiscenk“ (németül *Zinkendorf* LIPSZKY Rep.; *Zickendorf* MÁRT. 1807, 1811)“.

2. Chicera.

Al doilea cuvânt pe care avem să-l studiem este *chicera*. Acest nume propriu care însemnează „deal“, mai ales „deal înalt“, „vârf de deal“, „niunte“ este atât de frecvent, încât, afară de Bărăgan, în care, afară de un loc — două, îl găsim înlocuit cu *Tâlva* sau *Tulva*, cum se găsește scris pe hărțile militare austriace și a lui Meruțiu, nu este aproape nici un județ multos locuit de Români în care să nu-l găsim, subt una din formele: *Ticera*, *Tic'era*, *T'sis'era*, *Chicera*, *Chicerea*, *Cicera*, *Chiciora*, *Ts'i-s'ora*, *Chicioara*, *Chiciura*, *Chucerul* și *Chucerna*.

Înțe:mai ca și *Măgura* și *Muncelul*, a pătruns peste Bucovina până adânc în Galitia ca nume de munte rutenesc.

Astfel găsim — ca să începem de la N. la S. — *Kicsera* (601 m) spre NV. și *Kičera* (687 m.) spre NO. de la Dolha, *Lazora Kicsera* (703 m.) lângă Kövesliget (Drahova) — la N.

stenfei însăși a unui Ardeal — numele vine din ungurescul Erdély „padure“, „padurea regelui“ — o întâlnim, de alinterea, categorică, deslușită și sprijinită pe o rece și sigură argumentare, într'un articol mai vechi, datorit unui erudit săs lata însesi cuvintele lui: „In tot veacul al XI-lea, Ardealul nu e pomenit, de scriitori ca și în acte, decât foarte rar; în documente numai o singura data *castrum quod vocatur Turda*, — dar nu Ardealul *ca nume* — la '075, într'o înșirare a veniturilor abatei Sfântului Benedict de lângă Gran... In interstiu, până la 1075, trebuie să se considere fără ca un teritoriu de hotar disputat, între Pecenegi și Unguri. Încă repării Solomon și Ladislau se luptă pentru această provincie și în cuprinsul ei cu Cumani; spre sfârșitul Domniei celui din urmă rege, aceasta luptă, cel puțin în ce privește stăpânirea parții nord-vestice, se poate privi ca terminată. Dar partea sud-vestică ramâne până la mijlocul veacului al XII-lea ca o stăpânire neasigurată, deși pretinsă, a Coroanei ungurești, un *desertum*, care numai prin colonisarea (Sasilor) de Geysa, ba în parte, încă mai târziu, prin întinderea ordinului teutonic în Bârsa — 1211 — se căștigă de fapt“.

acesteia se găsește *Menčul* de 1487 m., *Konjec Menčula* de 1346 m., „*Muncel*”, NV. *Guşa* și. a. — mai spre SO. de la aceasta *Kicsera* (586 m.), nu departe de satul *Gânya*, *Kicsera* (550 și 559 m.) în apropierea *Tisei* spre N. de la satele *Remetea*, *Tarczkoz*, *Körtvélyes*, *Câmpulung* (ung. *Hosszumező*) și *Apşa*, j. *Maramurăș*, între o mulțime de alte nume românești (*Ruptura*, *Strâmtura*, *Frastă*, *Cârligata*, *Măgura* și. a.) găsim Vk. („*Velika*”) *Kiczera* „*Chicera mare*” (830 m.) și *Mala Kiczera* „*Chicera mică*” (795 m.) spre SO de la *Berhomet*, *Kiczera* (787 m.) lângă și spre NO de la *Berhomet*, *Kruhla kiczerka* „*Chicera rotundă*” (1431 m.) lângă *Calău* spre NV. de la *Cârlibaba*; *Chicera* (1201 m.) spre O. de la *Frasin* (*Jasina*, *Körösmező*, j. *Maramureș*) lângă *Cucul* (1542 m.), nu departe de *Pietrosu* (2020 m.).

Pentru vechiul Regat, *Marele Dicționar Geografic al României*, II, p. 360 ne dă următoarele date topografice:

Chucera, deal pe teritoriul com. *Crucea-de-sus*, pl. *Gărilele*, j. *Putna*; deal în județul Roman, pl. *Siretul de-sus*, com. *Păucești*, spre S. de satul *Păucești*, deal înalt, în j. *Neamțu*, pl. *Piatra-Muntele*, com. *Dobreni* și *Roman*, pl. *Moldova*, com. *Tupilați*, spre S. de satul *Tupilați*; deal, spre S. de satul *Matca*, pl. *Nicorești*, j. *Tecuci*, străbate pădurea cu acelaș nume; pădure foioasă, j. *Bacău*, pl. *Tazlau de-sus*, com. *Luncani*, cu o întindere de 83 hectare.

Chicerea, vârf de deal, Bacău, pl. *Tazlăul-de-sus*, de pe dreapta *Bistriței*, dintre comunele *Luncani* și *Gărleni*; deal se întinde din părăul *Chicerea*, de la V. spre E., în partea despre S. a com. *Tomești*, pl. *Codrul*, j. *Iași*, iar creasta lui face hotarul cu com. *Poeni*, formând pe totă înălțimea lui șase piscuri înalte: *Logofeteasa*, *Glodul*, *Ochiana*, *Paraleul*, *Crucișoara* și *Stânca*, pisc cu care se sfărșește spre E., și având toate coastele acoperite cu păduri și cu multe vii și livezi; deal ascuțit și acoperit cu păduri mari în com. *Mogoșești*, pl. *Starnicul*, Iași; deal acoperit de pădure de fag, pe moșia *Stolniceni-Costandache*, *Suceava*; piscul principal al sărăului de dealuri ce se întinde de la N. spre S. prin com. *Zăpodeni*, pl. *Mijlocul*, j. *Vaslui*, și pe care e aşezat și satul *Zăpodeni*.

. Probabil tot *Chicera* trebuie să se cetească și *Cherica*, vârf de deal, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, com. Luncani, căci se găsește între două *Chicera*,

Dealul Chicerei, deal, situat în raionul com. Matca, pl. Nicorești, Tecuci.

Chicerna, deal, în Tutova, pl. Tutova, com. Cârjoani, spre S. V. de satul Cârjăoani.

Chicerul, munte, la hotarul Transilvaniei, j. Neamțu, situat între muntele Curmătura-Păntecului și Făgețelul.

Chicera, cătun, în comuna Crucea-de-sus, pl. Zăbranțul, j. Putna; sat, în j. Roman, pl. Siretul-de-sus, com. Stănița; sat, face parte din comuna Matoșeni, Tăcuciu.

Chicerea, părău, j. Iași, izvorește de sub dealul Păunul și curge printre dealurile: *Chicerea* și Isac și se varsă în dreapta părăului Tătarca; vale, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-jos, com. Bărsănești, de lângă pădurea cu același nume.

Pentru Ardeal, Maramureș, Crișana etc., în lipsa unui dicționar asemănător Marelui dicționar geografic al României, am întrebuițat hârtă lui Meruțiu. Firește, pe aceasta nu pot să fie înregistrate toate dealurile și mai puțin eventualele părăi numite *Chicera* Totușî ele sănt destul de numeroase. Astfel găsim: *Chicera* (1021 m.) între Apșita și Hîndal (j. Maramureș), *Vârful Chicerei* (1056 m.) spre N. de la comuna Telci (j. Bistrița-Năsăud); *Chicera* (331 m.) lângă Năsăud (j. Bistrița-Năsăud). *Dealul Cicera* (575 m.) lângă Solomon, aproape de Ciachi-Gârbău (Solnoc-Dobâca); *Chiciora* (532 m.) lângă Piuni, spre NV de la Olpret (j. Solnoc-Dobâca); *Chicera* (405 m.) spre NV. de la Jibău (j. Sălagiu); *Cicera comoru* (1418 m.) lângă Ilencesti și Măgud (j. Cojocna), spre S. de la aceasta, *Chicera Negrului* (1512 m.) lângă Tica (j. Cojocna) spre N. de la Albac (j. Turiști-Arieș); *Chicera* (1324 m.) spre N. și în apropiere de Bicaz, spre V. de la Piatra (j. Ciuc); *Culmea Chiceru* (503 m.) în Munții Plopișului lângă Culeșd spre O. de la Oradea-Mare (j. Bihor); *Chicera Soimului* (761 m.) în Pădurea Craiului spre V. de la Damoș (j. Bihor); *Cicera cu colac* (1548 m.) în Munții Bihorului în apropierea Someșului Cald; *Chicera* (551 m.) în Munții Co-

drului spre SV. de la Beiuș (j. Bihor); *Chicioara* (626 m.) lângă Șelcău în apropiere de Șaldorf spre S. de la Mediaș, NO. de la Sibiu (j. Târnava-mare); *Chiciora Amnașului* (608 m.) lângă Amnaș spre SV. de la Sibiu, nu departe de Piciorul Ochei (j. Sibiu); *Chiciora* (1417 m.) alătura de *Tomnaticul* și *Crăciunetul* spre SV. de la Sibiu (j. Sibiu); *Chicera* (678 m.) între Slimnic și Vurpăr, spre NO. de la Sibiu (j. Sibiu); *Chiciora* (405 m.) spre SO. de la Șiria (j. Arad); *Dealul Chiciorii* (776 m.) între Vâlcelele reale și Grebla, spre NV. de la Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Izvorășului* (1177 m.) în Munții Sebișului spre S. dela Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Pinului* spre ost de la Ponor și Ohaba Ponor (j. Hunedoara); *Chiciora* (1161 și 1201 m.) spre O. de la satul Rușchița (j. Caransebeș).

Derivat din *Chiciora* este numele satului *Chiciorenii* așezat spre N. de la Târgul-Slănic și Ploiești (j. Prahova).

Dincolo de Caransebeș în Bănat, întâlnim *Chucera* o singură dată: Vf. *Chicera* de lângă Iabalcea (j. Carașseverin). Încolo e înlocuit, cum am amintit, cu *Tâlvă* sau *Tilva*, cum e scris pe hărțile militare austriace și pe cea a lui Meruțiu.¹⁾

Din mulțimea numelor *Chucera* și a variantelor lor constatăm că ele trebuie să aibă la bază un nume comun. De fapt pe *Chucera* și găsim întrebuiștant în acest fel în Munții Apuseni. T. Frâncu și G. Candrea, *România din Muntii Apuseni* (Moții), București, 1888, p. 99 ne atesteaază aceasta dându-ne următoarea explicare: „citeră: piscul muntelui“ Cuvântul citeră, despre a cărui formă vom vorbi mai târziu, însă e evident *ticeară*

Această „formă interesantă pe care o întâlnim foarte des și în toponimie ca nume de dealuri“, ne spune Ov Densusianu, se întânește ca nume comun cu înțelesul de „deal“ și „graiul din Țara Hațegului²⁾ și după cum îmi comunică D-l pro-

1) Amintim la acest loc că cuvântul îl certifică ca nume de deal în hotarul comunei Maidan din Bănat Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Maidan* [urmărată de „Studiu despre Cehi și numele de localități“ de dr. At. M. Marienescu], Caransebeș, 1895, p. 88—89. Ei ne spun că „toate dealurile și munții cu coamă (culme) lungăreata, rotundă, se zic *Tâlvă*“.

2) Ov. Densusianu, *Grailul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 58.

fesor universitar Dr. G. Bilașcu, și în Maramureș cu înțelesul de „deal în forma coperișului casei“.

Ca nume toponimic *Kičeri* apare și în Croația¹⁾, iar ca nume comun cu înțelesul „vârf de munte“ în sârb. *kičer*, pentru care găsim câteva citate în *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943, și *kičelj*, pe care ni-l dă O. Densusianu (*l c.*) după un izvor care nouă nu ne stă la îndemână.

Această împrejurare îl face pe O. Densusianu să credă că cuvântul românesc „se înrudește cu diferite forme slave derivând din tema *kič* (*kik-*): vbulg. *kyčiti* (refl.), sârb. *kičiti se*, *kičeljati se*, rus. *kičiti sja*, rut. *kičiti sja* „a se îngâmfă“, vbulg. *kyčenie* „mândrie, îngâmfare“, rus. *kičerū* „om mândru, îngâmfat“, sârb. *kičeljuv* „mândru, îngâmfat“ (Berneker, *Sl Et. Wb.*, p. 677); înțelesul primitiv de la care pleacă toate aceste forme pare să fie acela de „țeapân, tare, ce stă drept“, semnificațunea de „deal“ se poate de altfel explică și din noțiunea de „a se umflă“ cuprinsă în formele amintite cu înțelesul de „a se îngâmfă“ (comp lat. *tumulus* față de *tumes*). Cuvântul românesc presupune o formă slavică **kičera* (pentru formațiune, comp. ceh. *kučera*, rus. *kučeri* < *kuk-* Berneker, *l c.*, p. 637)“.

Explicarea dată de O. Densusianu însă ni se pare forțată. Chiar și ingenioasa analogie a „umflării“, a lat. *tumulus* față de *tumes*, nu ni se pare tocmai potrivită, mai ales că însuși O. Densusianu ne spune după Berneker (*l c.*) că toate formele slave citate mai sus au la bază înțelesul de „țeapân, tare, care stă drept“.

Afară de aceea lui Densusianu i-a scăpat din vedere că cuvântul se găsește, afară de toponimia ruteană, și în limba albaneză în formele *k'ikel'* f. 'Gipfel' și *k'ikel'* m. 'Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäuđe', pe care ni le dă G. Meyer în al său *A Et Wb.*, p. 226, apropiindu-le de sârb. *kika* 'Zopf' ori rom. *țuclau*, *țucluu*, *ciclău*, 'Gipfel', adăugând: „für das man allerdings anderweitige Anlehnung gesucht hat“ și punând după amândouă semnul întrebării.

De fapt, chiar dacă întâlnim expresii ca „coama muntelui“, cu greu putem să explicăm din punct de vedere fonetic cuvântul

1) *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943.

românesc și pe cel albanez din sârb. *kika*. Nu le putem explică nici din rus. *kyča* 'Haufen', ori *kyčera*, *kyčera* 'Locken', cu toată asemănarea fonetică, căci rus -y- cu greu ne-ar fi dat -i- și din rusește era cu neputință să pătrundă peste tot teritorul locuit de Români și chiar în limba albaneză.

Dar rădăcina cuvântului despre care vorbim trebuie să fie îndrudită cu v. ind *çikharás* 'spitzig, zackig', *çikharan* n. 'Spitze, Gipfel, Zinne', *çeckharas* m. 'Scheitel, Gipfel, Diadem' (cf. *çikha* 'Spitze, Haarbüschel'), pe care le întâlnim la Dr. C. C. Uhlenbeck, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache*, Amsterdam, 1898, p. 309, care pentru partea întâie a sa ne lasă să presupunem un idg. **kuk-* (pentru *ç* ∠ *k* cf. v. ind *çatám*, lat. *centum*, gr. ἕκατόν etc., v. ind. *çicna* „Erbse“, lat. *cicer* §. a.).

Cât privește originea cuvântului românesc vom porni din principiul care a condus și pe O. Densusianu la stabilirea elementelor albaneze în limba română: „Când un cuvânt se apropie foarte mult prin fonetica sa de forma albaneză, e mai bine să-l derivăm direct din aceasta decât din ilirică“ (H. l. r., I, p. 350), numai „când fonetica ori sensul se opune ipotezei unei proveniențe mai nouă ne rămâne să presupunem că cuvântul românesc vine de a dreptul din vechia ilirică“ (o c. p. 28).

La derivarea din limba albaneză a cuvântului românesc *Chucera* și a variantelor sale în adevăr întâmpinăm oarecare greutăți.

Și anume *ke* albanez neintonat — cel puțin în poziție protonică — a dat în românește de obiceiu *ca*, cf. *ke'l'base* (*ge'l'base*) > *calbaza* (*galbaza*), *ke'puše* > *capușa* etc., deci am așteptă o formă **cucăra*.

Totuși nu se pare cu neputință ca cuvântul *chuceră* să ne fi venit de a dreptul din albaneză. Din punct de vedere fonetic limba noastră a putut să trateze la fel pe albanezul *k'ikel'* f. și *k'ikel'* m. ca pe latinescul *cicer*, *cicere[m]* 'Kichererbse', care a dat în alb. *k'ikere* f., în arom. *tseatsire*, știut fiind că *l* velar și poate uneori și *l'* albanez între două vocale și la sfârșitul cuvintelor a dat românește *r*, cf. *-magul'* e (*gamul'* e) care, după unii,

a dat rom. *măgură*; *mugul* (cu *l* velar) > *mugur*, *đumbal'* > *sâmbur*, *sâmbure* etc.) Astfel albanezul *k'ikəl'ë*, *k'ikəl'* a trebuit să ne deămai întâiu *ciceră*, *cicer*. Din *ciceră*, *cicer* a putut să se desvolte forma *ticeră*, *ticer* în urma disimilației celui dîntâu č, iar din aceasta celealte în felul următor: *ciceră* > *ticeră* > *čic'eră*, *chiceră*, *ts'is'eră*, ca să ajungă iarăși la *ciceră*.

Forma *ciceră* dată de Frâncu-Candrea, *l c.*, dacă nu e cumva greșeală de tipar ori, de altă natură, ar fi un exemplu de disimilație progresivă față de *ticeră*, care e regresivă și care ne-a dat forma generală *chiceră*. Exemple pentru astfel de disimilări dă S. Pușcariu la alt loc al acestui *Buletin*.

Forma *Chicerea* și-a născut din *Chiceră* prin apropierea de cuvintele terminate în *-e*, *Chicioră* din forma **Chičara*, prin apropierea de *chucior* <*picior**¹⁾, care de asemenea se întrebunează în terminologia privitoare la munți și dealuri), ori de un **chucioră* — „*clisiură*”, iar *Chicioara*, din aceasta din urmă prin mutarea accentului pe silaba penultimă și schimbările fonetice urmate în mod natural după aceasta; *Chiciura*, s'a putut desvoltă din punct de vedere fonetic atât după analogia lui *chuciura*, *piciura* ‘pruina’, ‘Reif’ de pe pomi (< bulg. *kičora*, *-ura* ‘Büschel, Strausz, Traube; Eiszapfen’), cât și după a lui *magura*. În *Chicerna* sufixul *-na* e tot analogic, fiind obișnuit în terminologia topografică (cf. *Cupâlna*, *Cojocna*, *Coșna*, *Dorna*, *Lozna*, *Moșna*, *Ocna*, *Rodna* s. *Rogna*, *Rocna*, *Zlatna*, *Zlagna* și a). Pentru forma masculină, cum am amintit, cf. alb. *k'ikəl' m*

Dar, considerând că și în vechea indică găsim un cuvânt cu formă și înțeles înrudit, s'ar putea admite că atât rom. *chiceră*, cu toate celealte forme ale sale, cât și alb *k'ikəl'ë* și *k'ikəl'*, pot să fie un împrumut comun din o limbă mai veche, având la bază o formă **kikhera*, din care s'ar fi desvoltat *clucera* ro-

1) Intenționat n'am citat cuvintele *módule* (cu *l* velar) „erbse” — *mazăre* și *vledule* (cu *l* velar) — *viezure*, pe care O Densusianu (H. I. r. I, 28) tocmai din pricina sensulu lor deosebit le consideră de origine ilirică.

*) Prefacerea lui e în o după č și š poate fi și fonetică, paralela cu cunoscuta frecere alui i în u după aceleași sunete pronunțate cu buzele rotunjite spre înainte. S. P.]

mânească în formă cum am arătat că s'a desvoltat din albaneză.

Imprumutul e probabil pentru limba albaneză și pentru că ea aparține grupei de limbi *satem-* sau indoeuropene de est¹⁾, deci n'ar fi putut să-l păstreze aşa cum e ca original.

El n'a putut veni din limba tracă din același motiv.²⁾ Singura limbă din care a putut veni e cea ilirică, care nu se poate despărții de limba venetă din Italia de sus și se pare că a aparținut grupei de limbi *centum*³⁾.

In limba albaneză a putut să intre cuvântul foarte ușor, căci iată ce ne spune Hirt, *o. c.*, p. 142. „Nun weist aber das Albanesische in der Lautvertretung so viel Unregelmässigkeiten und Doppelheiten auf, dass man den Gedanken nicht abweisen kann, schon das Uralbanesische sei eine Mischsprache gewesen, an der das illyrische Element, das ja zweifellos im Gebiet der Albanesen gesessen hat, einen Anteil gehabt hätte. In dem rauhen Albanien konnten die eindringenden Thraker sicher die einheimische Bevölkerung nicht völlig verdrängen, und so war der beste Boden für eine Mischsprache gegeben“.

Pentru intrarea în acest chip a *chiceriei* în limba română vorbește analogia altor cuvinte cu înțeles înrudit.

Istoria cuvântului *clucera* trebuie să fie, de pildă, foarte asemănătoare cu aceea a cuvântului *mal*.

Pornind pe urma cercetărilor lui Hasdeu (*Cuv d b. I*, 288—290), care consideră cuvântul *mal* de element tracic, pe care Unguri la intrarea lor în Panonia l-au găsit acolo cu sensul de „munte“, întocmai cum găsiseră în Dacia pe **malva*, Ov. Densusianu (*Urme vechi de limba în Studiu de filologie română*, București, 1898, p. 12 și urm.) constată că „Sînt nenumărate colinele, dealurile și munții care apar în județele noastre cu această numire. Dacă luăm în considerare înțelesul obiceinuit pe care-l are *mal* în daco-română, ne înțiebăm cum se poate că acest substantiv să fi fost dat ca nume unui munte. Si aici ca

1) cf. H. Hirt, *Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur*, Strassburg, 1905, p. 140—141.

2) cf. Hirt, *o. c.*, p. 130.

3) cf. Hirt, *o. c.* p. 141 și 154.

și la *Bucura*, limba albaneză ne vine în ajutor. În albaneză *mal* însemnează tocmai „munte”. Românescul *mal*, fie că vine din albaneză, fie că este un împrumut din altă limbă¹⁾, a trebuit să aibă și el mai întâi înțelesul de „munte”. Și această semnificație, păstrată în numele localităților amintite, ne este atestată și de istrianul *mal* cu înțelesul de „deal”²⁾.

În unele părți din România chiar, se mai aude, după cât săntem informați, *mal* cu aceeași accepțiune.³⁾ Cât despre schimbarea de înțeles, G. Meyer compară vechiul slavon *bręgū* (țărm) cu germ. *Berg* (munte)⁴⁾.

Dacă *mal* a avut odată în limba română înțelesul de „munte”, de „ridicătură de pământ” în general, aceasta ne va fi ușor să explicăm câteva nume interesante de localități din documentele vechi ungurești⁵⁾. Densusianu arată apoi că Hasdeu a atras atenția asupra mai multor localități din Ungaria, atestate în documente din sec. al XIII-lea și XIV-lea, al căror nume este compus cu *mal*, iar el însuși (*Urme vechi de limbă*), p. 13, nota, completează lista lui Hasdeu, apoi continuă: „După cum rezultă din textul documentelor, asemenea numiri erau date numai munților, dealurilor și oricăror localități așezate pe o înălțime. În limba ungurească cuvântul *mal* nu există azi și nici nu este atestat în trecut. De unde să l fi luat Ungurii? Dacă luăm în considerare cele spuse mai sus asupra românescui *mal*, nu mai încape îndoeală că partea din urmă a numelor de localități ungurești amintite este un element românesc. Ungurii au găsit la Români cuvântul *mal* cu înțelesul de munte în momentul în care s-au așezat între Tisa și Carpați. Și cât de timpuriu au trebuit să împrumute ei acest cuvânt de la Români, aceasta se poate vedea din faptul că încă în a. 1219 găsim localitatea *Zevlevmal* care prezintă în partea din urmă tocmai forma

1) Densusianu crede că poate fi un element *iliric* (H. I. r. 1349—350).

2) Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, 1881, II, p. 34. — N. A.

3) D. A. Argenti îmi comunică că în județul Tecuci (com. Buda) *mal* există „cu înțelesul de ridicătură (dâmb), încolo de care terenul se nivelează”. Același lucru și în județul Prahova, în împrejurimile Ploieștilor. Pentru județul Râmnicul-sărat, d. F. Drugescu mă asigură că în satele Vâlceni, Sulicata, Grebăni, Costienii mici și Boldul, *mal* are înțelesul de „deal”. — N. A.

4) *Etymologisches Wörterbuch der alb. Sprache*. p. 257. — N. A.

românească *mal*. Iată dar cum și acest cuvânt vorbește în contra lui Rösler“.

Trecutul cuvântului *Chiceră* e foarte asemănător și cu acela al lui *măgură*, singurul care poate îl întrece în extensiune ca nume propriu de înălțime. *Măgură* e cunoscut cu înțelesul de „munte“ și de textele vechi:

E eu pusu sămtu împăratū de la densu pre-a Sionului măgură sfântă. Ps. Sch. 2 v^o. *Și merse în măgura Eleonului.* C. Sturdz., 31. *De să muncescu în pustii și în măguri.* C. Todorescu, f. 48 v^o, r. 9. *Ar'de tot pământul și toți mun'ții și toate măgurile.* C. Tod., f. 77 v^o, r. 8. *Munții săriia ca berbecii și măgurile ca mieii oilor.* Psalm 1651. Ps. 113, 6. *Hs. carele căulă rătăcita oae pren măguri și pren munți.* Indr., 597. Cu același înțeles se întrebuițează și astăzi ca nume comun: *Zotkiewsky... se urcă pe o măgură de unde poate să vadă tot ce se petreceă în tabăra noastră.* Bălc., 593. *[Orășelul] Corabia, sentinelă dunăreană asezată 'ntre măguri Vlah.* Rp. 19.

Prin păstorii români a fost dus acest cuvânt până prin Galitia, Polonia și Moravia (cf. Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 23) păstrându-se până astăzi ca nume de munte: rut. *Magu'ra*, ceh.-sl. *Magura* (nume de munte în Carpații Zipsului).

Cihac (*Dictionnaire d'étymologie dacico-romane*, I. *Éléments latins*, Francfort s./M. 1870, p. 152), ca și Taverney în *Études romanes dédiées à G. Paris*, p. 277, care se gândea la lat. *maculum*, îl credea latini și derivă din *macula* ‘tache’, adică „pată“. Hasdeu (*Cuv. d. bătrâni*, I, p. 288) constată că această etimologie este inadmisibilă. „Românescul *măgură*,“ spune el, „e pur și simplu albanezul *măgulă* „λόφος, collis, côteau“. Bohemul *mahura* „măgură“, neavând niciodată afiliație în celealte dialecte slave este un împrumut de la Români, probabilmente prin intermediul astăzi numiților Valachi din Moravia¹). Prin radicalele *mag-*, nu însă și prin duplul sufix *u-la* sau *u-ra*, *măgura* pare a fi înrudită: pe de o parte cu slavicul *mogila* „movilă“, pe de alta cu spaniolul *mogote* „montagne isolée“, vechiul portugez *mogo* „piatră de hotar“, ambele acestea de o proveniență nelatină²⁾.

1) Reinhold, *Noctes Pelasgicae*, Athenis, 1855, p. 32. — N. A.

2) Cf. Hierécek, *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete d. österr. Kaiserstaates*. — N. A.

3) cf. Diez, *Etymol. Wörterb.* 2, t. 2, p. 152. — N. A.

G. Meyer (*EtWbAS.*, p. 118—9) tratează cuvântul la articolul *gámuł'* f. 'Haufen von Erde, Gras u. dgl.' *ma'gul'* f. 'Hügel' și constată că aceste două cuvinte nu se pot despărții unul de altul și trebuie aduse în legătură cu p.-sl. *mogyla* și *gomila* 'tumulus', care se reflectează în bulg. rus. *mogila*, pol. *mogila* și în slov., sc. *gomila*, etc. Din pol. a pătruns cuvântul în litv. (*mogila* 'Kirchhof' Brückner 109), din rus. în rom. (*moghilă*, *movilă*, *mohilă*). Alb. prezintă *a* și *u*; slav. *o* și *y*, întocmai ca în cuvintele de înrudire străveche. Dar dă oarece înrudirea străveche o putem admite cu greu, ar trebui ca amândouă să fi fost împrumutate din o a treia limbă. Din alb. *magul'* se derivă rom. *măgură* 'Hügel'; acesta a fost dus de păstorii nomazi români la Cehi și Poloni (M. Wand. 23).

Berneker, *SLEtWb*, Lieferung 11, p. 68—69 admite întocmai părerea lui G. Meyer adăugând că din alb. se derivă, afară de rom. *măgură*, și ngr. μαγούλα, μογούλα, și respinge apropierea, cu parelele semasiologice neîndestulitoare, făcută de Charpentier (*Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, 40,467) la av. *maga-m*, *maga* f. 'Loch im Erdboden,, Grube', deoarece însemnarea fundamentală a cuvintelor despre care vorbim este în mod evident „Hügel, Steinhaufen“ și nu „Grab, Grube“. Nu admite nici împrumutul din celt. *mogo* 'gross' (împotriva lui Šachmatov) (*Archiv für slawische Philologie*, 33, 91).

Pornind probabil de la părerea mai sus amintită a lui G. Meyer, că adică cuvântul *măgură-mogyla* ar fi împrumutat din o a treia limbă, Pericle Papahagi (*Notițe etimologice* în *An. Acad. Rom.* Seria II, T. XXIX, 1906—7, *Mem. Secț. Lit.*, p. 233—235) crede că *măgură* = „colină“, „munte“ ar fi de origine latină și se poate derivă din *mägulum* „das Maul“, Georges, *Lat.-Deutsches Wb.*, cu însemnarea de: *gena*, *bucca*, *graecobarbaris* = μάγουλον „genam, buccam“, *Duc.*, cf. ar. „*dzeană*“, care înseamnă și „colină“, „deal“. În ar. are forma *măgură* (Muzachia, Albania), *măgu'lă* (Epir—Tesalia), în alb. *ma'gul'*, ngr. μαγούλα

Tratând elementul romanic **magulum* în *REtWb.*, p. 379, W. Meyer-Lübke referitor la această părere însă zice: „Rum.

măgură, Berg“ A. A. Rom. XXIX 33, sic, în loc de 233) gehört Kaum hierher“.

Tiktin și de astă dată este foarte precaut. În RDWb., p. 940 nu ne dă o etimologie sigură a cuvântului *măgură*, ci scrie: „Vgl. alb. *ma'guljā*. Dasselben Uhrsprunges scheint ksl. *mogyla* (rum. *movilă*, id.) u. ngr. μάγουλον „Wange“ „zu sein“. Ne lasă deci și el să bănuim o altă etimologie decât alb. *ma'guljā* și de bună seamă nu se gândește la vre-un element latin, care cu greu ar fi putut pătrunde în toate limbile slavice, ca derivat al v. bulg. *mogyla*, ci mai curând la un element necunoscut tracicori iliric. După cele constatațe în legătură cu *Tâmpa*, *chucera* și *mal*, acest lucru ni se pare chiar foarte probabil. Și nu e exclus că sufixul (la început cuvânt independent) —*ră* (cf. Τέμπυρα, *Chic-e-ră*, *Măg-u-ră*) ne indică tocmai această origine tracică ori ilirică.

Afără de o mulțime de nume de localități terminate în, *para*, —*pera*, —*paros*, —*sara*, —*sura*, —*sure*, —*zara*, —*zura*, —*zera* —*bara*, —*styron*, —*stura*, *storos*, —*skera*, —*skara*, care sunt de altă natură, la Thomaschek, o. c., p. 53—91, întâlnim în Dacia și Moesia: Ἀππίαρα, Ἄρχο-βάδαρα, Βίμερος, Βρίτουρα, Δίμερος, Σούβαρα în dep. Remesiana, apoi Σικέρα lângă Beroë, pentru care se gândește chiar la rădăcina *čick-* „spitzig sein“ etc.

Formele sârbești cu *r* (*kičer* și *Kičeri*) se explică ușor admisând că ele pot să vină de la poporul la care *l* străvechiu și *l* velar, și poate uneori și *l'* albanez, treceă în *r*, și la care cuvântul *chiceră*, *chicer* are întrebuiuțarea cea mai largă, poporul peste care s'a așezat cel sârbesc și care le-a lăsat Muntegrenilor *Durmitorul* și le-a dat Rutenilor *Măgura*, *Muncelul*, *Tâmpa*, *Kičera*¹⁾ etc.

1) Pentru a fi completi amintim că proveniența de la Români la Ruinen a *Chiceriei* a relevat-o încă Hasdeu (*Cuv. d. b.*, I, p. 283—4) care, în baza unei informații probabil tendențioase în privința sensului și chiar a formei, îl consideră identic cu mold. *ehicior* *picior*, lată ce ne spune el: „Amicul meu, cunoscutul antropolog Dr. I. Kopernicki din Cracovia, într-o epistolă din 30 Apr. 1873, îmi scrie că locuitorii din Galitia, în regiunea mai apropiată de Bucovina, numesc munții foarte înalți (góry bardzo wysokie): *gorgany* sau *giergany*, iar picioarele de o formă oarecare deosebită ale acelor munti (odnogi pewnego kształtu). *kiczory* sau *kiczery*. *Kiczor* moldovenescă *kiciar* = *picior*, fiind vorbă învederat română, rezultă că și *gorgan* a pătruns în Galitia de la Români. Când însă? Aztăzi în Moldova *gorgan* nu se mai aude.“

În celelalte limbi slavice ea nu se găsește, ceea ce e o dovadă pentru acest punct de vedere. Forma *Kičelj* pe care, cum am amintit, ne-o dă Densusianu, fără să fi avut putință să o găsim și noi, ne pricinuește deosebită greutate la explicarea lui *Ij.* Singura explicare ar fi influența analogică mai nouă a albanezului *k'ikel'.*

3. Abrud.

E neindoiios că pe teren lingvistic Ungurii în vremea din urmă au lucrat cu mai multă râvnă și mai mult sistem de cât noi, stându-le la îndemână mai multe reviste de specialitate subvenționate de deosebite societăți științifice. Și cum în filologie aceeași particularitate fonetică, morfologică, lexică ori sintactică poate să intereseze în același timp două ori mai multe popoare învecinate, e natural, ca anumite rezultate, la care ajung ei, să aibă oarecare interes și valoare și pentru noi. Acestea ar trebui relevate ori de câte ori se ivesc.

De astădată îmi iau voie să fac o dare de seamă despre cele din urmă etimologii propuse de savanții unguri pentru *Abrud* și *Bârsa*, firește, adăugând și unele observări.

Incep cu o părere personală. Cred că s'a făcut o greșală în redactarea *Dicționarului Academiei române* neluându-se în considerare nici un nume propriu, probabil pentru proporțiile onomasticei românești, care singură ar constitui un dicționar mult mai voluminos decât însuși dicționarul graiului comun, căci „mapa cea mai amănunțită, acoperind cu litere aproape imperceptibile un părete întreg, nu ne împărtășește decât *notabilită*, fără a se putea pogori la atâtea movile, stânci, părâjașe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru cari la fața locului există generalmente câte un nume propriu“, ne spune cu dreptate Hasdeu și citează următorul pasaj din Brandes, *Die Helden und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geografischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unsrer Erde die Städte, Flecken; Dörfer; Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle Hä-

ben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene, sondern auch fast jeder Fleck in den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden...”¹⁾.

Dicționarul Academiei române nu e numai etimologic, ci și istoric. Se poate însă să lipsească din el numele proprii care pot să lumineze o pagină din cele mai întunecate ale trecutului nostru celui mai îndepărtat și mai mult discutat? Această întrebare mi-am pus-o răsfoindu-l și comparându-l cu *Magyar etimologai szótár* publicat de Gombócz Zoltán și Melich János, în care la p. 10 a fasc. I întâlnim o frumoasă și pentru noi deosebit de importantă etimologie a numelui orașului și râului Abrud.

Etimologia acestui „nom d'un bourg très-historique en Transylvanie“, care este punctul de căpătenie al minelor de aur de-aici și de Unguri e numit în același chip, iar nemetește i se zice „Gross-schatten“ (Altenburg) a încercat să dea mai întâiu Hasdeu în al său *Et. Magnum Rom.*, I, p. 91—92. După ce arată rolul însemnat al Abrudului în istoria politică și culturală a poporului românesc din Ardeal, el continuă:

„La 1786 s'au descoperit la Roșia (Verespatak) lângă Abrud prețioase table cerate romane, scrise între anii 140—160 după Crist, adecă nu mult după colonizarea Daciei, și din cari rezultă că această localitate se numează atunci Alburnus. Deja Massmann (*Libellus aurarius*, 114) observă că între Abrud și Alburnus este o prea mare asemănare, admitându-se o formă intermediară Albrud; dar pe de altă parte, el atrage în același timp atențunea asupra numelui orașului tracic din Mesia Ab rutum, unde se bătuse împăratul Deciu contra Goților. Cu alte cuvinte, Abrud ar putea să fie numele dacic al localității pe care colonii romani prin asonanță au numit-o apoi Alburnus. Noi vom adăogă cătră aceasta, că în Tracia există orașul Ἀβρολέβα, adecă prin obiciuinită confuziune paleografică greacă Λ=Δ :Abrudeva sau Abrudava (Du Mont, *Inscript. de la Thrace*, p. 76), de unde Abrud fără nici o modificare fonetică. Ar urmă de aci că numele roman oficial Alburnus s'a uitat, dar numele dacic poporan Abrudava s'a conservat până astăzi“.

1) Hasdeu, *Et. Magnum Rom.*, I, p. LVII.

Argumentația lui Hasdeu nu ne captivează, căci nu ne dă un etymon evident, ci e clădită mai mult pe o combinație a fantaziei.

Dar să vedem într'o formă ceva mai desvoltată ce ne spune cât se poate de concis autorii susnumitului dicționar etimologic unguresc.

Cel mai vechiu document în care se întâlnește numele Abrudului e de la 1271: „terram *Orbuth* vocatam“ (Székely Oklevélt. I, 17¹). Alte date: 1320: *Obrudbania*; 1338: *Obrud*; 1366: *Terrae Obrugh cum Zalathna .. terrae Obrugh ac Zalathna*“ (Zimmermann-Werner, Urkundenb.); 1366—70: „terrae *Obrugh* ... super possessionibus *Obrud* et *Zalatnabánya* vocatis“ (ibid.)

1. Orașul Abrud se numește ungurește *Abrudbánya* începând abia din secolul al XVI-lea, cf. *Abrugbanija* (Reychersdorff, Chorogr. Transylv. 1550, p. 14); *Abrudbánya* (PP). Numele latinesc al acestui oraș de la secolul al XVI-lea înceoace e *Abrotania* (v. Fabritius K., Erdély... térképe 7; — *Aurarium* PP. Românește a fost numit de când se știe *Abrud*. Pentru această formă se citează Tiktin, care și de astădată e cât se poate de cu rezervă și adaugă acel „Et unbek.“ atât de obișnuit la el, Mai citează forma *Avrud* găsită la Lipszky care, cum se știe dă numele românești ale localităților de multe ori pocit.

Nemetește i-se zice *Grossschatten* (Lipszky, Már. 1807). Noi mai putem adăuga și forma secundară *Altenburg* (cf. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numîrilor de localități cu poporațiune română din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 3).

2. Abrud se numește și apa care curge pe lângă orașul Abrud (Lipszky, Kr. Cz. F.).

Și acum să cităm textual ce ni se spune privitor la etimologie. „Ungurescul Abrud (<*Obrugy*) e probabil imprumutul unui cuvânt dacic cu înțelesul de ‚aurum‘, cf gr. ὄβρυζον [la scholiastul lui Thukydides și la scriitorii de mai târziu, v. Stephanus; variante: ὄβρυζη, ὄβρυζη; ὄβρυζος, ὄβρυζακός adj. Herweden, Lex. graecum suppletorium] ‚Aurum purum‘; din grecește e lat. *obrussa*, *obrusa*, *obryzum*, *obryza*, Forc. ; *obridium*, *obritium*; *obridiacus*, *obriziatus* DuC.²)

1) Dăm felul de scurtare al autorilor.

2) La acestea noi mai putem adăuga formele: *obryziacus* și *obryzatus*, -a-, -um, v. Georges, *Ausf. Lat.-Deutsch. Wb.*, s. v. — N. D.

Grecoescul ὄρφυζον [*< *ob-rud-io-m*] e probabil de origine barbară (tracă).

Astfel Kočubinskij, O ruscom plen. 21 (*< sl. ruda*, „metall“ originar „rotes erz“ Mikl. EtWb. 284). Greșit Nagy, Ethn. I, 212 (*< aurum*).¹⁾

Etimologia dată, probabil de Melich, e cât se poate de ingeniosă și o putem primi cu o singură rezervă. De ce adică să fi trecut dacul *Abrud* de a dreptul în ungurește?

In sprijinul acestei teorii, evident tendențioase și dictate de interes mai înalte împotriva convingerii, asupra căreia revine desvoltând-o mai clar în alt articol, de care ne vom ocupa mai târziu, se pare că este împrejurarea că forma ungurească *Abrud* (rostit cu *e* — *o* deschis—), și mai ales forma mai veche, cea grecească și latinească, toate cu *o*, și chiar și sfârșitul cuvântului (*-d* *⟨-gy* *⟨-d-io-m*), sănț mai aproape din punct de vedere fonetic de etimonul presupus **ob-rud-io-m* decât românescul *Abrud* rostit cu *a*. Cunoștințele noastre asupra limbii dacice nu ne dau putință să spunem precis cum s'a putut întâmplă această schimbare fonetică pentru limba română, mai ales deoarece o influență slavă s'ar fi exercitat tot în direcția lui *o* (cf. *Aluta* > *Olt*)¹⁾. Împrejurarea că mai avem exemple analoge în formele *Ampoiu* (lat. *Ampelum*, ung. *Ompoly*), *Ampoița* (ung. *Ompolyicza*), — în locul cărora am așteptă mai curând **Impoiu* și **Impoița*, — și *Trâmpoile* (comună și râu, ung. *Trimpoel*), care se crede că ar fi compus, scurtat prin afereză, din *Intre-Ampoile*, și Argeș, despre care nu se prea poate spune că-l avem din ungurește, ne face se bănuim că în limba dacică ar fi existat un *e* foarte potrivit să fie înțeles de străini când *o*, când *a*. Astfel Grecii l-au înțeles odată *o* (Ὀρδησσός, ὄρφυζον, biz. Ὀσμος), a'tădată *a* (Ἀλούτας, Σάμος, "Ασαμος"), așă cum au înțeles și Sașii mai târziu pe *Oltul nostru Alt*.

Romanii l-au înțeles mai mult *a* (*Alutus*, *Ampelum*, *Samus*) Slavii *o* (*Olt*, bulg. *Osem*). Cum vedem aşă dar, împrejurarea

1) Notăm că și în latina vulgară a trebuit să se schimbe *a* cu *o*, cf. *codru* < **quodrum* (= clas. *quadrum*, O. Densusianu, H. I. r. I, 71, P. Štok, *Einige Wörterklärungen II. Arch. f. sl. Ph.* XXXVII Bd. 1—2 Heff, p. 83—4), *ldeuștă* < **locusta*, *-dm* (= clas. *locusta*, Ov. Densusianu, o. c. I, 94).

că documentele Ungurești prezintă forma mai veche cu *o*, ca și formele grecești corespunzătoare, nu spune prea mult. De la coloniștii romani și Dacii romanizați noi am moștenit probabil formele cu *a* sau, în ori ce caz, apropiate în rostire de *a* (*Abrud, Ampoiu, Argeș*). Unele dintre acestea s-au modificat spre *o* sub influența Slavilor cu care am locuit mult timp împreună (*Olt, Someș*). Formele ungurești *Ompoly*, *Ompolyicza* sănt evident forme românești modificate probabil tot de Slavi în acest sens. Pentru originea românească a lui *Trimpoeł* nu începe îndoială,

Rostirea cu *e*, înțeles de noi mai mult *a*, ajutată de influența slavă care l-a înțeles mai mult *o*, a putut să dureze destul de îndelungat până să treacă în românește definitiv la *a*, poate chiar atâtă timp cât a durat procesul formării definitive a limbii românești. În graiul viu unguresc a putut deci să pătrundă Abrudul cu *e*, ca și *Someșul* (ung. *Szamos*), încă în această epocă.

Dar să nu clădim pe ipoteze. Chiar și în cazul că *Abrudul* se rostea în românește cu *a*, a putut să pătrundă în ungurește cu *e*, mai ales dacă *a* era scurt, căci Ungurii în cea mai mare parte au numai *á* (lung) și *a*, rostit *e* (scurt), iar pe *a* scurt din limbile străine îl reproduc de obiceiu cu *e* (scris *a*): *Adorján* < lat. bis. *A d r i a n u s*, *agitál* < lat. *agitare*, *agyintus* < lat. *ad junctus*; *angyal* < ven. it. *angelo* (< lat. *āngēlus*, gr. ἄγγελος); *abrik tol* < germ. *abrichten*; *adresz* < germ., fr. *adresse*; *amarit* < rom. *amărīt* etc. Regula aceasta nu e de o generalitate absolută, căci se găsesc în ungurește și cuvinte cu *á* desvoltat din *ă* (*ángolna* 'Aal' < lat. *āngilla*, *Ádám* < lat. bis. *Ād a m*, *Ágota* < lat. bis. *Āgathia*; *áfonya*, dar și *afonya* < rom. *afină¹*), *afună*; *áfuriszál* < rom. *afurisesc*, *ágoda* < rom. *agud*, *ármesszár* < rom. *armăsar*, *árdéj* < rom. *ardeiu*, *ársvona* < rom. *arvnă*, *árnuς* < rom. *arnicu* etc.).

Pentru punctul nostru de vedere însă sănt deosebit de edificătoare următoarele cuvinte: *ab ruta* 'Stabwurz, Gürtelekraut' (*Artemisia abrotanum*) < lat. med. **ab ruta* (< lat. *ab rotā*

¹) Cuvânt vechiu, căci se găsește și în dial ar., și foarte important pentru noi căci de la noi, afară de Ungurii, a pătruns și la Ruteni. Istoria lui poate să fie deci asemănătoare numelor topice pe care le tratăm

num, abrutanum, iar acesta din gr. ἄρρωτον) și în special: *Ajlon*, care are formele mai vechi cu *o*: *Oython*, *Ohton*, *Oktum*, *Othum*, *Achtum*, și se derivă din turc. *Altyn*, *Aladár* < *Oladár* < **Aladári* (cf. lat. *Aladarius*) < **Aldári* < germ. *Ardarich* < *Al-darik*, și *alma*, care are în limba mai veche și forma *olma* (cf. și *olmás*), < turc. 'alma'.¹⁾

Grafia cu *o* a documentelor dinainte de sec. al XVI-lea poate să reproducă deci tocmai rostirea ungurească de astăzi. Pentru că adică nu se găsește semn special în alfabetul latin și dieci scriitori de documente se pare că l-au reprobus la început cu *o*, care era și scurt în limba lor și de care de fapt se apropie în rostire, și nu cu *a*, cu care reproduceau pe *á* care era lung. Numai mai târziu se va fi cimentat scrierea lui *o* cu *a*.

În cazul că grafia documentelor însă ar reproduce în adevar un *o*, ar trebui să presupunem că Unguri au primit cuvântul *Abrud* în o formă alterată de Slavi și de la aceștia, iar desvoltarea fonetică a trebuit să fie identică cu a cuvântului *Barcza* (rom. *Bârsa*), al cărui *o* însă s'a născut din *u*,: *Bursză* (scris *Burza*, *Bursa*, *Burcza*, *Burcia*, *Burcyia*, s. XIV.) > *Borsa* (scris *Borza*, s. XIII—XIV) > *Barsza* (scris *Barza*) > *Barcza* (scris *Barsza*, *Barcza*, s. XIV—XX)

Cât privește păstrarea grupei de sunete *-br-* după vocală în *Abrud* (cf. *făurăr* < *fēbruarius* -um clas. *fēbruarius*, -um, *tăuruscă*, *tăurușcă* / *labrusca*, -am ; *faur* / *faber*, -rum etc.) observăm de o parte că ea a putut fi menținută prin etimologia populară care, ori a despărțit cuvântul în *a* (< *a d*) și *brud*, considerându-l de compus, după analogia altor cuvinte privitoare la toponimie (cf. *a-locuri*, *a-munte*, *a-mujloc*, *a-vale* etc), ori l-a apropiat de vreun cuvânt latinesc (cf. lat. *Alburnus*),²⁾, de altă parte că numele topice sănt mai conservative în privința desvoltării fonetice decât cele comune.³⁾

1) Pentru etimologii v. Goimbocz și Melich, o. c., s. v.

2) În cazul că documentul dela 1271 ne redă în adevar rostirea din acel timp a cuvântului *Abrud* (= „*Orbutih*”), să ar putea admite că **Albrud* > *Arbrud* (de aici prin disimilație *Arbud*) sau *Abrud* este forma alterata care a ajutat menținerea grupei *-br-*. Dar poate să fie vorba și numai de o particularitate, ori chiar eroare grafică.

3) Un exemplu interesant cum uneori, încetând pricina numirii unui loc și uitându-se înțelesul acesteia, ea nu se mai supune legilor fonetice căroră

In sfârșit, în privința finalului *in -d*, amintim că numele *Abrutum* și *Abrudeva* sau *Abrudava*, citate de Hasdeu, ne dau puțină să presupunem că, alături de **obrud-io-m* din care se derivă cuvintele grecești și latinești cu înțelesul 'aurum purum', a putut să existe și un **obrud-o-m* sau **abrud-o-m*, din care s'ar deriva *Abrud*-ul românesc¹⁾.

4. Bârsa.

Și acum să ne ocupăm de un alt articol, acesta de revistă, al lui Melich, în care tratează etimologia numelui propriu *Bârsa*, și-și desvoltă mai clar teoria despre păstrarea prin limba ungurească a elementelor dacice ale limbii române.

Articolul e intitulat „*Barcza, Barczaság, Bárcza*“ și s'a publicat în revista *Magyar Nyelv*, XI (1915), No. 6, pp. 241—245, iar traducerea germană a lui a apărut în acelaș timp în săsescul *Korrespondenzblatt*.

Autorul, după ce constată că numele râului ardelean *Barcza* și al ținutului numit *Barczaság* (rom. *Bârsa* și *Tara Bârsei*, säs. *Burzen* și *Burzenland*) trebuie despărțite de numele de localitateți *Alsó-* și *Felső-bárcza* din com. *Abaújtorna* și de *Kis-* și *Nagy-bárcza* din com. *Borsód*, care prezintă o desvoltare fonetică de tot deosebită: *Borcza* (1194: Terra *Borcha*, *Csánki*, I, 169) \nearrow *Barcza* \nearrow (s. XII—XVII) \nearrow *Bárcza*, trece la documentele, în care se pot întâlni numele ardeleniști, și constată că în documentele latino-ungurești, publicate în *Urkundenbuch*-ul lui Zimermann-Werner etc., *Barcza* se găsește scris:

1. *Burza* ZW. 1218: „terram de *Burza*“, 1222: *terram Burza*“, 1222: „ad ortum aquae, quae vocatur *Burza*“; declinat latinește în 1232: „*terram Burze*“);

s'a supus numele comun din care vine, este, de pildă, numele satului *Tăure* din j. Bistrița-Năsăud. Cuvântul e indentic cu pluralul lui *tău*: *tăuri*. Satul și-a căpătat numele de la mlaștinile „tăurile“ care-l încunjurau. Cu timpul ele au dispărut, aşa încât numai niște mici băltoage le mai arată urma. Oamenii schimbându-se, au uitat pentru ce au numit satul cum i se zice. Numele *Tăure* s'a fixat acum pentru sat fără să se mai supună evoluției fonetice a „tăuri“-lor și și-a schimbat genul articulându-se *Tăurea*.

1) Cu toate grafilele documentelor adică, nici în ungurește nu e de crezut să fi fost forma mai veche **Obrugy*, căci am așteptă să i se fi parăstat finalul *in-gy*, cum s'a pastrat d. p. în *Sztrigy* (rom. *Streiu*), care are tot originea dacică ca și Abrudul.

2. *Bursa* (ZW. 1222: „terram de *Bursa*“);
3. *Burcia, Bürcea* (ZW. 1240: „in *Burcia*“, 1385: „de *Bürcea*“);
4. *Borza* (ZW. 1211: „terra in *Borza*... terra *Borza*“, 1212: cruciferi de *Borza*... de *Borza*“, cel din urmă exemplu de acest fel fiind din 1373: „in *Borza*“; în genitivul latinesc din 1231: „terram *Borze*“, 1225: „in terra *Borze*“; cu greșală de scrizoare de mai multe ori „terra *Boza*“, „terram *Boze*“);
5. *Barza* (ZW. 1349: „terrae *Barza*“);
6. *Barcsza* (ZW. 1407: „de districtu *Barcsza*“);
7. *Barcza* (*Székely Oklár*, I, 1484/1568: „terra *Barcza*“, *ibid.* III, 75: „molendina terre *Bârcza*“).

Sașii numesc râul amintit *Burzen*, iar ținutul *Burzenland* (z = ung. cž și rom. t). Mai de mult numele săsesc a fost și *Burtza* (cf. *Székely Oklár*, IV, p. 142, 1600: „durch *Burtzaland*“). Fiindcă în limba săsească ardeleană germanul apusean *u* înainte de *r+z* de obiceiu rămâne neschimbat, aşa de pildă cuvântul *kurz* „scurt“ se rostește totdeauna cu *u* (cf. Kisch, *Bistritzer Mundart*, 21; A. Scheiner 8. § 7), urmează că *Borza*, *Barza* documentelor nu poate fi formă săsească ardeleană.

Ce privește numele românești, constată următoarele:

După Lipszky, *Repertorium*, râul numit ungurește *Barcza*, săsește *Burzen*, se numește românește *Bûrcea* (după Melich cit. *Burta*). Dar el mai are și numele *Bârsa* (v. Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*, p. 193), iar ținutul e numit *Bârsia* (sic), *Tara Bârsiei* (Tiktin, *ibid.*). După Tiktin originea acestui nume e necunoscută. Dar e probabil că această formă fonetică o au Români încă de prin s. XIV. Cel puțin aceasta o dovedesc documentele slavone date de deosebiți voevazi munteni (v. Dr. I. Bogdan, *Documente și regeste*, Buc. 1912), în care cetim din 1375—80: „prägärem Braševskim i Ražnovcem i văsei žemli Bräsenskoi“ = pârgarilor brașoveni și Râșnovenilor și întregiei Bârse (v. acest document slavotemește în Sbornik-III bulgar XIII, 47), din 1431—33: „žemli Brasi“ = Tarii Bârsiei (Sbornik XIII, 49), din sec. XV: „văsei Brasë“ = întregiei Bârse (Sbornik XIII, 60), din s. XV: = „ot zemle Brasë“ = dela Tără Bârsiei (Sbornik XIII, 88), etc. Deçi în aceste documente Tără Bârsiei e numită; zembla Brâsenu-

skaja, zemlja, Bräsy(i) ~ Bräse, Bräsa, iar, Bräsa, acestor, documente slavo-române poate fi tocmai forma ortografică a rostinii românescului Bârsa.

Recapitulând deci, constată că ardeleanul unguresc *Barcza* prezintă în sir istoric următoarele forme fonetice: *Bursza* (scris *Burza, Bursa*: s. XIII) ~ *Burcza* (scris *Burcia, Burcyia*: s. XIV) ~ *Borsza* (scris *Borza*) ~ **Borcza* (s. XIII—XIV) ~ *Barsza* (scris *Barza*) ~ *Barcza* (scris *Barcsza, Barcza*: s. XIV—XX). Din vechiul unguresc *Burcza* și-au împrumutat Sașii *Burzen*-ul lor, iar din *Borsza* au făcut Românii *Bârsa* (cf. *hordó* ~ *hârdău*, *szorg-anu* (*szorgalmas*) ~ *sârgui*, *polgár* ~ **porgár* ~ *pârgar* scris în documentele slavo-române *prăgar-*). Din săsescul *Burzen* și din *Burza* (cet. *Bursza*) al documentelor latino-ungurești adică nu s-ar fi putut naște românescul *Bârsa*, căci lat. *ur* + consonantă a rămas neschimbat: *cursus* ~ *curs*, *furnus* ~ *ar*, *furnu* „Backofen“, *furca* ~ *furca* „Spinnrocken“, „Heugabel“, *sursum* ~ *susum* ~ *sus*, etc.

În privința originii cuvântului unguresc, cu deosebitele sale forme, Melich acum își părăsește părerea de mai nainte (MNy. II., 103), adică că „*Barcza* e de origine bulgară; în privința originii e identic cu dacul *Berzovia* (*Berzava* de astăzi, afluentul Timișului) din Tab. Peutingeriana. Amândouă numele sănt derivatele adjecțivului dac **berz*, slav *brázü* („iute“)¹⁾“. Si adauge textual:

„Acum, când cunosc mai bine desvoltarea fonetică a numelui râului *Barcza*, am convingerea că vechiul unguresc *Burzsa* nu poate să fie împrumutat din femininul adjecțivului bulgar **brâza* „iute“, ba peste tot nu poate fi de origine slavă. Bănu-

1) Și după W. Tomascheck e cuvânt traco-dac, dar înțelesul îi e „*Birkenbach*“, cf. sl. *brëza* „*Birke*“, os. *bärzd*, wakhan, *fürz*, *Birke*, adică „*weissgefleckt*“ (*Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd. CXXXI, Wien 1894, p. 59). — N. A. Cf. și cele spuse în Pauly-Wissowa, *Realencyklopédie*, s. v.: »*Bersovia* (Tab. Peut. Geogr. Rav. IV 14 p. 204, 3, Ortschaft in Dacia an der Strasse von Viminacium nach Sarmizegethusa, m. p. XXIV Arcidava (Verséc), XXV Tibisco (Zupa bei Karansebes), vgl. *Traianus Commentar. libro I* (Priscianus VI p. 682 P.): inde *Berzobim*, inde Aizizi processimus. Noch jetzt erinnert die bei Židovin vorbeifließende Berzava, die sich mit dem Temeš vereinigt, an den alten Namen, der im Dakischen „*Birkenbach*“ bedeuten mochte vgl. os. *barze*, lit. *berža*, slav *brêza* (aus *berza*), „*Birke*“.

esc că *Olt, Sztrígy, Szamos, Ompoly, Barcza, Temes, Maros, Körös, Zsil* sunt din limba, din care e și numele râului *Abrud* și al orașului *Abrudbánya*. Iar acesta, după părerea mea, în limba ungurească e de origine dacică și din ungurește a străbătut în românește, v. EtSz. Numele de râuri amintite mai sus toate sănt rămășițe dacice în ungurește; și toate până la unul au ajuns din ungurește în românește și în săseasca ardeleană. Astăzi n'am atâtea cunoștințe de limba dacică, încât să-mi pot dovedi definitiv această presupunere, dar observ și acum că această presupunere e rezultatul studiilor mele mai îndelungate și amănunțite. Deocamdată cetitorul să se îndestulească cu aceea, că vechiul unguresc *Bursza* > *Borsza*, etc., din care a rezultat actualul *Barcza*, în ungurește a venit din limba dacică; și în românește și săsește a străbătut din ungurește“.

Admit fără îndoială originea dacică a numelor râurilor *Olt*, *Streiu*, *Someș*, *Ampoiu*, *Bârsa*, *Timiș*, *Mureș*, *Criș*, *Jiu* și *Abrud*, dar în privința celor spuse despre numele românesc al *Bârsei* și despre trecerea acestuia din o limbă în alta am oarecare nedumeriri, și m'aș bucură mult dacă Melich, cu un prilej bine venit, ar putea și ar binevoi să mă dumerească.

Observ deci următoarele :

1. Numele românesc *Burcza*, dat de Lipszky, nu se va ceti săsește cu *u* în loc de *â*: *Burța*, cum l-a scris el și cum ne recomandă Melich, ci românește: *Bârța* (cf. *Rumân*, care în graiul Sașilor se schimbă în *Rumun*, iar în al Ungurilor în *ruman*, etc.)¹⁾.

2. *Bârsa* și *Tara Bârsei* (u. *Barcza* și *Barczaság*, s. *Burzen* și *Burzenland*, ca și numele de localități *Bârsa* (u. *Berza*) din j. Arad, *Bârsa* (u. *Dabjonujfalu*) din j. Sălagiu, *Bârsana* (u. *Barczánfalva*) din j. Maramureș, apoi probabil *Bârsău* (u. *Berekszó*) din j. Solnoc-Dobâca, *Bârsăul-de-jos* (u. *Alsóberekszó*) și *Bârsăul-de-sus* (u. *Felsőbereszó*) din j. Sălagiu, *Bârsăuța*

1) În cazul că Români rostiau *Bârfă*, Sașii și Nemții au auzit și scris -e- ; cf. *Bertse*, „ein Dorf in der koloscher Gespanschaft“ și *Bertz* „ein Gebirg auf der Gränze“ în scaunele secuiești, care se va ceta *Bârf*, date de Ignaz Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch, topographisch, statistisch Lexikon*, Wien 1839.

(u. *Kisborszó*) din j. Solnoc-Dobâca¹⁾), apoi următoarele numeroase numiri de păraie, văi, păduri, moșli, sate din Muntenia și Moldova: *Bârsan*, *Bârsana*, *Bârsanul*, *Bârsănești*, *Bârseasca*, *Bârseni*, *Bârsești*, *Bârsoiu*²⁾), negreșit trebuie despărțite din punct de vedere fonetic de numele râului *Bârzava* s. *Bârzova* (u. *Berzavâ*), affluentul Timișului, și al râulelului *Bârzasca* (u. *Berzászka*), din j. Caraș-Severin, precum și al localităților *Bârza* (u. *Börza*) și *Bârzasca* (u. *Berzászka*) din j. Caraș-Severin și *Bârzava* s. *Bârzova* din jud. Arad³⁾, cum și de următoarele numiri topice din Muntenia și Moldova: *Bârza*, *Bârzan*, *Bârzani*, *Bârzeasca*, *Bârzei*, *Bârzeiul*, *Bârzescul*, *Bâržești*, *Bârzila*, *Bârzoëști*, *Bârzola*, *Bârzoteni*, *Bârzotești*, *Bârzołelul*, *Bârzoïul*, *Bârzotei*, *Bârzul*⁴⁾). Chiar și dacă pentru acestea din urmă am putea presupune un prototip dacic cu -s-, deoarece vechiul *Berzovia* se găsește scris și *Bersovia*, acest prototip cu vremea a trebuit să să fie apropiat de etimologia populară la slavul *bräß* „iute“.

În forma lor actuală, *Bârza*, *Bârzasca* și *Bârzava* s. *Bârzova*, apoi *Bârzan*, *Bârzani*, *Bârzeasca*, *Bârzei*, *Bârzeiul*, *Bârzescul*, *Bâržești*, *Bârzila*, *Bârzoëști*, *Bârzotu*, *Bârzoteni*, *Bârzotești*, *Bârzołelul*, *Bârzoïul*, *Bârzotei*, *Bârzul* nu se pot despărții de slavul *bräß* „iute“, și în limba românească astăzi trebuie considerate de origine slavă (cf. *Brzava* pe valea *Lim*-ului, etc).

3. Nu e nici o deosebire fonetică între numele râului și al ținutului *Bârsa*. Acel ȝπας λεγόμενον *Bârsia* dat de Tiktin după Miron Costin (Kogălniceanu, *Let.*² I. 360) cred că e greșală de copiare, sau chiar de tipar, și trebuie citit *Bârsia*, deci e tot *Bârsa*: „Óstea Ghicăl Vodă aü luatü atunci în ȣera Brașeului, ce se chiamă *Bârsia*, trăi pălănci“, căci cevă mai la vale pe aceeași pagină cetim: „Den ȣera *Bârsei* aü purcesü oștile pren midillocul (*sic*, = „mijlocul“) Ardélului“, iar genitivul *Bârsei* nu poate avea decât nominativul *Bârsa*.

4. După cum constată singur Melich, forma cea mai veche e cea cu -s-. Dintre limbile de-acum numai limba română

1) v. S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria*, Sibiu 1909, p. 18. — *Bârzăști* (u. *Bârzes*) din j. Bihor pare a fi derivatul lui *Barză*.

2) *Marele Dicționar geografic*, p. 454—456.

3) v. S. Moldovan și N. Togan, *o. c.*

4) *Marele Dicționar geografic*, p. 456 §. u.

nească mai are numele *Bârsei* cu -s-, ungurește e' *Bavaza*, iar săsește *Burzen*.

Nu înțelég acum de ce limba, care păstrează forma cea veche atestată de documentele latino-ungurești (ca să nu mai vorbim de cele slavo-române de dată mai târzie, deși putem să atribuim chiar curat numai întâmplării împrejurarea că în de acestea nu se găsește mai curând de sfârșitul sec. XIV), a trebuit să împrumute cuvântul din alta, care prezintă o formă mai nouă. Apoi, dată fiind împrejurarea că streinii nu pot rosti vocala â¹), care în limba românească e de proveniență foarte veche, iar scriitorii documentelor erau streini de limba românească, întocmai ca și Lipszky, oare nu e cu puțință ca variantele date de ei să fie încercări de a redă în rostirea proprie limbii lor și în alfabetul latin, care nu are semn anume pentru acest sunet, numele românesc al *Bârsei*? Oare românescul *Bârsa* n-ar fi putut da naștere ungurescului *Bursza* / *Borsza*, / *Barcza* (cf. Rumân / rumuny, mâncare / munykár; fărtat ~ fărat / fortát; vârcolac, pl. -ci / varkulács, etc.) și săsescului *Burzen* (cf. Rumân / Rumun, mâncă / munkà, etc.)? Aceasta cu atât mai mult, deoarece :

5. Dintre cele trei limbi, în care se găsește numele râului de la care se trage cel al ținutului vestit odinioară pentru oierit, pentru „bârsanele“ sau „bârsancile“ cu coadă scurtă și lată, „bune de lapte, dar slabe la lână“, lână țigaiie numită tot „bârsană“, singură limba românească mai numește, cum am arătat mai sus (p. 2), tot *Bârsa* încă două localități, iar cu derivele acesteia (*Bârsan*, *Bârsana*, *Bârseni*, *Bârseasca*, *Bârsești*, *Bârsănești*, *Bârsău*, *Bârsăuța*, *Bârsoul*) mai multe păraie, moșii, sate, și are *bârsa* ca nume comun pentru a însemnă: „lopătăica

1) Fiziologia acesteia și raportul cu sunetele asemănătoare, cu toate că s'au ocupat de ea mulți specialiști și nespecialiști (R. I. Sbiera, I. Bârbulescu, I. Popovici, G. Weigand, Mladenov, E. Dăianu etc.), încă nu sânt studiate de ajuns.

2) Ca să nu mai pomenim de trecerea lui i la î în grupele *in*-, *im*- (împărat, etc.), de pildă, trecerea grupei lat. *an* la *ân* e mai veche decât întâlnirea cu Slavii (sec VI), căci a slavon accentuat urmat de *n* s'a păstrat intact, afară de cuvintele: *jupân*, *smântână*, *stăpân* și *stână*. „Ces formes doivent avoir pénétré de bonne heure en roumain, avant que le passage du groupe *an* lat. à *în* se soit définitivement accompli“ (Ov. Densusianu, *H. I. r* I, p. 33 și 271).

cea perpendiculară și ca de un lat de mână de lată, care îmbină grindeiul cu plazul și în care e întărิตă partea dinainte a cucurei [= cormanei]. Ea servește spre slobozirea sau ridicarea plazului împreună cu fierul cel lat, anume că plugul să între mai puțin sau mai adânc în pământ” (v. *Dicț. Acad.* ¹, p. 503; Tiktin, *I. c.*, îl traduce cu: „Griessäule“, „Scharbaum“, „Sech-“, „Kolterholz am Pfluge“).

Ce e drept, nici *Dicț. Acad.* (*I. c.*), nici al lui Tiktin (*I. c.*) nu ne dă etimologia acestui cuvânt. În lipsă de izvoare suficiente pentru limba dacică de bună seamă nici Pușcariu, nici Tiktin n'a vrut să se aventureze în presupuneri nebazeate pe fapte lingvistice care nu se pot trage la îndoială.

Dar să examinăm puțin părerea amintită mai sus a lui Thomaschek, după care numele râului *Bârsa* ar însemna „Birkenbach“.

Inainte de toate trebuie să constatăm că în adevăr, întocmai că și la Moldova, *Tara Oltului*, a *Crișanei*, și a *Maramureșului*, la baza numirii *Tării Bârsei* trebuie să steie numirea văii sau apei *Bârsei*, căci accidentele naturale (apele, dealurile, munții etc.) au fost numite totdeauna înaintea satelor, orașelor și organizațiilor administrative; provincia și a primit de obiceiu numirea dela râu.¹⁾

Dacă ne gândim acum că în vremile vechi *bârsa* plugului putea să se facă de obiceiu din lemn de „mesteacăn“ ori „frasin“, care se întrebunează în rotărie, deoarece e destul de tare și nu crapă, am putea să admitem că prototip al acestuia o formă traco-dacică a vechiului indic *bhurjas* „Art Birke“, care a putut să aibă o formă cu -s-, apropiată de derivatul lat. *fraxinus* „Esche“ (cf. osset. *barse*, v. pr. *berse*, apoi alb *barð* „weisz“), nu cu -z- ca în deriveatele slavice (*berza* > rus. *beréza* „Birke“, rut. *beréza*, bg. *brëza*, scr. *breza*, sl. *brëza*, ceh. *bříza*, pol. *brzóza* „Birke“, apoi pamird. *furz*, *brug* etc.) ori cu -k- ca în cele germanice (v.-g. *pirihha*, *bircha*; v.-e. *beorc*, *birce* „Birke“;

1) Nu insist asupra împrejurării că însoșii cuvântul *fară* < *tērra*, cum se găscă și în documentele latine, e dovedă de existența unei împărțiri administrative vechi în care intră și *Tara Bârsei*, pe care am avut-o mai întâi noi și de la noi a trecut la vecini.

g.-n. *barke*, *borka*; v.-isl. *berkr* „Rinde“; lit. *béržas* „Birke“; *Biržlis* „Birkenzweig“).

Analogii de felul acesta mai avem. Astfel, de pildă, „arțar“ se numește nu numai arborele, ci și o parte a războiului de judecăt: „bățul (de lemn de arțar), care ține bâglele, numit în alte părți *brâglar(e)* (Oltenia), *jug* (Maramureș) sau bățul valătorilor (v. *Dicț. Acad.* I, p. 272), §. a. Obiectul așa dar a putut să se numească după lemnul din care s'a făcut¹⁾.

Râul *Bârsa* „Brkenba h“, al cărui nume există și în munte încunjurat exclusiv de numiri românești și având trei ramuri, care toate „poartă pe lângă numele generic de *Bârsa* și un determinativ (urat românesc ϑ). Fie în urma împrejurării că izvorare lângă niște mesteceni sau frasini, fie după forma albiei sau cursului său, care semănă cu o *bârsa* de pug, căci multe râuri și-au luat numurile de la deosebite însușiri ale lor (cf. *Prahova*, *Bistrița*, care în cursul său superior are numele de *Repedele* etc.).

Pentru eventualitatea întâie, care ni se pare cea mai probabilă, am avea o convingătoare analogie în Moldova, nume de râu și țară, în cazul că etimologia dată de Iordan (*Viața românească*, XII—1920, No. 2, p. 274—276) este cea adevărată. Împreună cu *Moldișul* (pârâu) din Prahova și *Moldovișul* din Vâl-

1) Tocmai întors să a întâmplat la *jugastru* „acer campestre“, pentru care trebuie să presupunem o formă *jug aster-astrum*, derivată din *jugum* ($\succ jug$), deoarece din lemnul acestui arbore se faceau juguri; o formă paralela este gr. ζυγία „sorte d'orme“ care, după marturia lui Vitruviu, II, 9, se numă astfel pentru ca din el se faceră juguri (v. I-A Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, p. 138—139).

2) A. D. Xenopol *Teoria lui Rosler*, Iași 1884, p. 204. Din expunerea regretatului Xenopol nu se vede destul de clar dacă cele trei ramuri sănt pările înșirate pe p. 203 *Bârsa fierului*, *Bârsa lui Bucur*, *Bârsa Groșetului*, ori trebuie să ne gândim la alte nume. În cazul că sunt acestea, atributul a trebuit să se alature numai când cuvântul *bârsa* își pierduse înțelesul original apelativ și luase pe cel propriu pentru a numi respectivul parău. Numirea *Bârsa fierului* nu era altfel cu puțină. Citam la acest loc și concluzia lui Xenopol în privința a *Bîrsei*: „Es e deci mai firesc lucru a admite că numele dat râului de Români în mun. e sa a coborit în vale unde a fost adoptat de Germanii asezai acolo, decat ca el sa fi luat naștere în câmp din gura Germanilor și apoi să se fi urcat la munte între Români.“ (p. 204)

cea le derivă din numele, cu etimonul altfel neclar, al arborelui *molid* (*molift*, *molidv* etc.), care ar fi primit sufixele topice românești *-ova*, *-is* și *-oviș*. Am fi avut deci mai întâi *Molido'va* (cf. pentru accent *Craio'va*), înaintea căruia a trebuit să fie la început cuvântul *valea* ori *apa* (*râul*), iar cu sincoparea lui *-i-* neaccentuat *Moldova*).¹⁾ Deosebit de importantă pentru noi, ca și pentru sprijinirea etimologiei propuse de lordan, este împrejurarea că, chiar în județul Neamțu, de unde curge Moldova, se găsește un pârâias numit *Molidul*, deci numai cu numele arborelui, fără nici un sufix, ca și *Bârsa*.

Numele ținutului *Tara Bârsiei* în acest caz aşa dar ar putea să însemneze: „ținutul apei (văii, râului) mesteacănului sau frasinu'ui“, „Tara Mesteacănului“ sau „Frasinului (cf. numele de sate sau părți de hotar *Mesteacân*, *Mestecăniș*, *Frasin*, *Frăsiniș*, *Făget*, *Nucet*, apoi numele comune: *aluniș*, *brădiș* și *brădet*, *cărpiniș* etc.)²⁾.

1) Până acum filologii se gândiau la o origine gotică: *got. molda* (= „praf“) + sif.-*ova* (cf. *Prahova*), analog *Moldei* din Bohemia. Dar etimologia aceasta, deși are un reazem în numele cătelei *Molda* păstrat la cronicari, (cf. și *trans*, olt. *Moldă* „albie, troacă“ *germ. Mulde*) se poate admite cu greu. Mai întâi în limba noastră nu s-au păstrat elemente a căror origine gotică ar fi sigură. Ar fi greu de explicat cum a putut să rămână tocmai din limba gotică un nume de râu și țară care a avut și are o însemnare atât de mare în viața poporului românesc ca *Moldova*. În sfârșit *Moldau*-l din Bohemia pare a fi o etimologizare populară germană a cehului *Vltava*. A doua, derivația ar fi hibridă ceeace încă trebuie să ne dea de gândit.

2) În acest caz s-ar putea să fie oarecare legătură între cuvântul nostru și m-lat *bersa*, deși e greu de spus cum ar fi putut ajunge un element tracic în limba franceza, căci fr. *berser* „mit dem Pfeil jagen“ e un derivat al acestuia (cf. germ. *Birsch*, f. și *Pirsch* f. „Waldjagd mit Spürhunden“, *birschen*, *pirschen* *mai vechiu birsen*, iar acesta din v. fr. *berser*, apoi engl. *berserker*; Altfel originea m-lat *bersa* și a fr. *berser* nu e clară. O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumkunde*. I. Halbband Strassburg, 1901, p. 386, ne spune: „Ein anderer mlat Ausdruck für den Wildpark ist *bersa*, eigentlich der Zaun des Brühl (vgl. oben lat *roborigarium*), womit altfrz *berser* ‚mit dem Pfeil jagen‘, mhd. *birsen* zusammenhangen scheint, deren Grundbedeutung demnach ware: ‚in einem brolium jagen‘. Nach Du Cang z. u. *bersa* ware auch dieses Wort keltischer Provenienz (arem *berse* ‚prohibitio‘, *bersi* ‚Schutzzaun‘), allerdings bezweifeln sowohl Diez S. 520 wie Körting (Lat.-rom. W.) diese Erklärung der Sippe *berser*; — *birsen*, ohne freilich selbst etwas einleuchtendes vorbringen zu können.“ Între elementele române din *REtwb*-ul lui Meyer-Lübke nu-l găsim; cîmpotrivă acesta adauge în o notă din „Wortverzeichnisse“, p. 775:

In cazul al doilea, care e mai puțin probabil, deci nu insistăm mai amănușit asupra lui, ar putea să însemneze „ținut râului al cărui curs sau albie se aseamănă unei bârsă de plug“.

Adaugem încă că bârsa plugului se numește în multe locuri *Bârță* (v. *Dicț. Acad., ibid* Tiktin, l. c.), deci tocmai cetirea pe care o recomandăm pentru *Burza* lui Lipszky, din care s-ar putea explică ușor ungurescul *Barcza* și săsescul *Burza* și *Burzen*¹⁾.

6. În sfârșit, dacă Melich admite originea dacică a numelui râului și al ținutului pus în fruntea acestei notișe, fie ea cea bănuitură de Thomaschek, ori altă²⁾, dar nu admite împrumu-

„berser frz Zu 1051 (adică: *bersium „Wiege“) ist ausgeschlossen, da die afrz. Form. *berser*, nicht *bercier* lautet“. Dacă admitem pentru m.-lat. *bersa* o proveniență celtică cu *Du Cange*, ar fi greu să explicăm cum a ajuns acest cuvânt, cum crede D.-I. Bogrea, *Drum drept*, XII, No. 4, p. 62, în românește unde e poporal, foarte lăsat, cu înlesurile și formele amințite în acest studiu. E și vechiu, căci îl găsim încă din sec. XII în documentele latino-ungurești în o formă care însă nu arată o origine cu -e- (sec. XII. *Borcha*; sec. XIII: *Burza*, *Bursa*, *Burcia*, *Burcyia*, *Borza*), iar în cele slavonesti din sec. XIV, cu forma actuală românească. Dacă cea latino-ungurească n'a fost, care ar fi putut fi calea pe care ne-ar fi putut veni un lat.-medieval *bersa*, fie de origine celtică, ori de alt fel, care n'ar fi suferit metafonia lui -e- după care în silaba următoare se găsează un a, ci după labialai și-l-ar fi modificat în ā? E sigur adică ca din un lat. *bersa* n'am putea avea românește decât **bearsă*, **barsă*

1) Element românesc vede în *Burzen* și *Burzenland*-ul săsesc I. Brenndörfer în un serios studiu intitulat *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 902, p. 63 „*Burzen*, *Burzenland*, *Barcza*, *Barczaság* · rom. *Bârsa*, *Tara Bîrsii* (Slav *Berzova*)“

2) După cele spuse despre Tara Bârsei ne m. putea gândi, de pildă, la o vale a „oii“, la o legătură oarecare cu alb *ber* m. „Schaf, Weidevieh“, un vechi cuvânt alpin care se întâlnește și în dialectele din Italia de nord în formele *bar*, *berr*, „*Widder*“, *bera*, *bero*, „*Widder, Schaf*“, *birr* (v. G Meyer *AElWb*, p. 33 și Meyer-Lübke *RElWb*. N. 149, p. 75; cf. încă gr. βάρος ἄρνες, βάριον, πρόβατον Hes și deosebitele forme slave ale v. bulg. *baranu*; în sfârșit sved. *bdrse*, *barre* „*Widder*“, a cărui legătură cu celelalte de mai naînte e contestată de unii, Berneker, *SIEtwb*, p. 43)

Considerând că trebuie să pornim de la numirea văii, nu a tării, cum am amintit, cea mai puțin probabilă legătura cu alb *bérst*, „Wein—und Öltrestern, Dungerde“; care a pătruns în albaneză din lat *brisă*, și încă destul de târziu, cum ne arată fonetismul, care cere -s- în loc de -s- cf. Diez, *Wb.* op. 433, Walde, *LETWb*, p. 97, Meyer-Lubke, *RElWb*; No. 1307 p. 95). și accentul (în albaneză cuvântul e accentuat pe ultima, în românește pe penultima) ne face greutăți. Altfel cuvântul latinesc, cum arată Walde l. c., poate să fie înrudit cu gr. βρύτεα, βρύτια „Trestern“ (Athenaeus) și cu tracicul βρῦτον, βρῦτος „Bier“ (cf. v. germ. *briuwan* „brauen“, lat. *defrutum* „eingekochter Most“)

Ori cum însă, nu se poate despărți numele comun *bârsă*, *bârță*, care există în limba noastră, de cel al apei și ținutului *Bârsei*, și în acest caz singura etimologie acceptabilă e a lui Tomaschek.

tarea ungurescului *Barcza* și *Barczaság* și a săsescului *Burzen* și *Burzenland* din românescul *Bîrsa*, *Tara Bârsei* din pricina că pe timpul venirii Ungurilor și a Sașilor nu ar fi putut să fie Români pe aceste plaiuri; apoi dacă Ungurii veniți în Ungaria — în secolul al IX-lea, ajunși în *Tara Bârsei* după Sași, care înșiși au venit acolo numai după invitarea cavalerilor Teutoni veniți la 1211¹⁾), n'au împrumutat aceste nume nici de la Slavii veniți în secolul al VI-lea; care popor să le fi păstrat până la venirea lor, împreună cu numele de origine dacică ale celorlalte râuri despre care a fost vorba mai sus? Goții și Gepizii? Ori să fi fost Daci neromanizați până la venirea Ungurilor? O i totuși Dacii romanizați le-au păstrat? Cine sănăt acum urmași acestor Daci romanizați, Ungurii ori Români? Iată niște întrebări la care Melich ne e dator cu răspunsul.

Ov. Densusianu (*H l r I*, p. 293), vorbind de teoria lui Rösler, spune între altele următoarele:

„Si quelques noms de rivières présentent une certaine ressemblance avec ceux qui nous sont donnés par les historiens et les géographes anciens, cela ne peut prouver grand'chose. Il faudrait trouver des formes qui montrent dans (*sic*, „dans“) leur phonétique des particularités propres au roumain, puisque seulement dans ce cas on pourrait soutenir que l'élément roumain continue directement celui de l'époque romaine. Or, de telle formes n'ont pas encore été produites, car nous ne pouvons comprendre comment on saurait tirer quelque chose de noms tels que Arges, Olt, qu'on a souvent cités et à tort pour prouver qu'ils reproduisent, d'après les lois phonétiques roumaines, les anciens *Ardessus*, *Aluta*“.

Aș avea mare măngăiere sufletească dacă cetitorii acestei notițe-polemice ar fi rămas cu convingerea că, alături de numele muntelui *Tâmpa*, s'a găsit și un nume de râu care în fonetismul său arată particularități proprii limbii românești, care se reflectă și în forma pe care i-au dat-o vecinii care l-au luat de la noi.

1) v. N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I și București, 1915, p. 31—32

5. Aușeu.

Am amintit că multe cuvinte își pierd în limbă funcțiunea de nume comune, dar rămân în aceasta încă mult timp, legându-se de un loc ori o persoană, ca numele propriu al acestelui (*Tâmpa, Chicera, Măgura* etc.). Așa e și cuvântul *Aușeu* o comună din județul Bihor, pl. Aleșd.

El ne păstrează un derivat al substantivului *aus* \angle *avus* + suf. *uș*, care după Hasdeu, *Etym. Magn.* 2139 se mai întrebunează la Olteni, apoi îl găsim în *aușel* și, cum crede Weigand (*Jahresbericht*, XIII, 108) în *deács* și *neáos*. *Auș* e, la Aiomâni, cuvântul obișnuit pentru „moș“. Traducerea ungurească Őssi ne dovedește că avem de a face în numele satului *Aușeu* cu un nume care înseamnă „străvechiu“, însemnare care se potrivește foarte bine unui derivat al lui *aus*, care s'a întrebuințat odinioară și în Bihor.
